ELEMENTE DE ORIGINE LATINĂ ÎN SCRIEREA LUI DOSOFTEI *VIAȚA ȘI PETREACEREA SVINȚILOR* (LITERA *A*, partea a II-a)*

LAURA MANEA

70. APÓI adv. și adj. (< lat. *ad post*)
I. Loc. adj. (Local) **Mai apoi de toate** = ultim; care e situat la urmă. *O curte ghizdavă și mai apoi de toate.* oct. 49^{v}/18.
II. 1. Adv. (Temporal) După ce s-a încheiat o acțiune. *Și apoi multe ceasuri ce-l țânură așea spândzurat, îl pugorâră abiia viu și deaderă la temniță.* oct. 95^{r}/31. *Spun că apoi, că după ce-l arsără, i s-au tocmit limba de la D[u]mn[ă]dzău de grăiia curat.* ian. 23^{r}/3. *Apoi de astrucat vădzură orbi ș-au prorocit surorelor cum „aceaia ce iaste să-m iau, îm voi lua după 40 de dzâle".* apr. 88^{v}/6. ◊ Loc. adv. **Mai de apoi** = (mai) pe urmă; ultim; mai târziu (decât altcineva). *Ceaia ce-au murit mai de-apoi au spus de-amănunt de stăpâna lor cine-i și de unde-i.* ian. 31^{v}/22. **Mai apoi de** = după, în urma. *Și mai apoi de alte munci îi dusără în Nicomidiia, de le tăiară s[fi]nt[e]le capete.* oct. 40^{v}/20. *Mai apoi de izgnaniia învățătoriului îmblând, cercetând sv[in]ții de prin temnițe.* id. 44^{v}/27. *Mai apoi de munci îi tăiară și s[fâ]ntul cap.* apr. 86^{r}/27. **Mai apoi** = mai târziu. *Iară, mai apoi, împăratul fiindu-i a minte și dorind cum mai curund să audză casele gata..., îi spusără de toate.* oct. 49^{r}/13. *Iară mai apoi, după moartea lui Dioclitian,... mearsă iarăș la Tir.* id. 57^{r}/33.
2. Adv. Pe urmă, în viitor. *De cealea ce vor fi apoi au prorocit.* nov. 103^{r}/18. *Vedera strălucoarea ce avea să aibă în cea de-apoi cuconul.* apr. 94^{r}/19 (în ultimul exemplu, posibilă loc. adv. *în cea de-apoi*, cu sensul menționat). ◊ (În construcția) **Apoi pre o dzî** = după ce s-a scurs o zi. *Apoi pre o dzî, iaiena... i-au adusu-i plată.* mart. 20/36.
3. Loc. adj. (În opoziție cu *bătrân*) **Mai apoi** = nou, recent; nu vechi. *Leagea ellinilor iaste bătrână..., iar credința creștinilor iaste mai apoi și puțâni o priimiră.* apr. 82^{r}/5.
4. Loc. adv. **(Mai) apoi de toț** = ultimul (dintr-un șir), la urmă, la sfârșit. *Iară mai apoi de toț adusără și pre fericitul... Aretha, legat.* oct. 84^{v}/11. *Apoi de toț, la Tertil, deaderă-ș fericita fărșenie.* mai 121^{r}/21.

---

* Partea I a studiului a apărut în t. XXXIX–XLI al publicației de față, p. 33–63, unde se găsește și lista de *Sigle și abrevieri*.

ALIL, t. XLII – XLIII, 2002 – 2003, București, p. 9–36

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

5. Loc. adv. **(Mai) apoi de toate** = la urma urmelor, la sfârşitul sfârşitului; într-un final. *Îl deaderă herilor să-l mănânce, mai apoi de toate îi spintecară pântecele.* sept. 2^{v}/22. *Mai apoi de toate l-au izgonit la Cucusul Armeniei.* nov. 123^{r}/9. *Mai apoi de toate au cunoscut tată-mieu adevara.* id. 154^{v}/2.
6. Loc. adv. **Că apoi** = altminteri; de nu... *Fă porunca împăratului, că apoi te voi trimite la anthipatul.* apr. 85^{v}/14.
III. 1. Loc. adv. **(Cel, cea) de-apoi** = ultim(ă); cel (cea) din urmă. *Aceastea i-au dzâs la noaptea cea de-apoi D[o]mnul.* nov. 168^{r}/10. *Deade giudeaţul cel de-apoi.* mai 119^{v}/15. ◊ Spec. **Giudeţul de-apoi** sau **de-apoi venire** = vremea judecăţii din urmă; sfârşitul lumii. *Giudeţul de-apoi.* oct. 97 (cf. *DA*). *Începând de la faptul lumii şi zidirea întâiului strămoş, până la de-apoi venire a D[o]mnului H[risto]s.* nov. 162^{v}/25.
2. Loc. adv. **Cel de-apoi** (în opoziţie cu ***denainte***) = din spate, de dinapoi; din capăt, din margine. *Iarăş întorcându-să, ieşi de mearsă la pritvorul cel de-apoi al besearicii ce-i denainte, şi să-ncuiară uşile s[fi]ntei besearici de D[u]mn[ă]dzău.* nov. 133^{r}/35.
3. Loc. adv. **Cea mai de-apoi** = în cele din urmă. *Cu multe bătăi de rane fu căznit. Şi, cea mai de-apoi, îl răstigniră pre cruce.* sept. 22^{r}/17. *Şi, cea mai de-apoi, în foc fu băgat.* ian. 8^{r}/9.

71. APRÍNDE vb. III. Tranz. şi refl. (< lat. *appre[he]ndere*)
1. Tranz. (Despre obiecte care servesc la luminat) A face să lumineze. *Adusă un creştin neşte făclii mare şi frumoase, şi-ngădui până le aprinsă.* oct. 89^{r}/6. *Iosif îndată ieşi să aprindză candilă, lumănare. Şi deaca aprinsă, o lipi la zidiu.* dec. 237^{v}/3.
2. Tranz. A da foc; a face să ardă („a încălzi un cuptor, un feredeu printr-un foc mare", *DA*). *I-au făcut a-i sluji ca neşte robi. Ioan să aprindă iadul feredeului, iară Prohor să pornească apa la feredeu.* sept. 28^{v}/20. *Un cămin foarte-mfocat aprinsără.* id. 35^{v}/31. *Aprinsă o focare mare şi-i aruncă pre toţ.* oct. 84^{v}/6. *Au dzâs acelora carii să ducea în robie să ia focul. Acesta foc era nestâns a besearicii, carele era în besearică, din care aprindea jrătvele şi tămâia.* mai 116^{r}/15. ◊ Refl. pas. (În context figurat) *Foc nestâns vă strângeţ, ticăloşilor. Acela foc să va aprinde în pântecele vostru cel de iad nesăţâos, foc veacinic.* mai 145^{r}/21.
3. Tranz. A incendia. *Şi coliba îi aprindea tiranul acela.* oct. 43^{r}/8. *Te vom aprinde cu toată casa ta.* febr. 56^{v}/35. *Comisul... ieşiia călare den afară de oraş, spre besearica creştinilor, să-i aprindză, să-i ardză pre toţ.* mart. 51^{r}/11.
4. Refl. (Despre sentimente, pasiuni) A izbucni, a se înfiinge. *Măniia tiranului mai mult s-au aprins.* sept. 7^{r}/25. ♦ Tranz. A provoca, a face să se ivească (în mod impetuos). *Cunoscu-ţ, om-iubitorule D[oa]mne, ieftinătăţâle, pornindu-ţ bănatul carele l-aprind pururea păcatele noastre.* oct. 88^{r}/28. *Aceastea... icoane cu aceastea chipuri s[fi]nte ce arată tuturor, nu numai proştilor ce nu ştiu carte, ce şi cărtularilor, ca mai multă dragoste pre D[u]mn[ă]dzău aprind prăvindu-le şi cinstindu-le, ducând cinstea sus, cu inema la D[u]mn[ă]dzău.* mai 136^{r}/1.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

5. R e f l. (Despre oameni; construit cu un complement indirect introdus prin prep. *cu*) A se înflăcăra, a se încinge. *Uar s-au aprins cu D[u]h[u]l sv[â]nt și a stătut naintea ighemonului.* oct. 73ʳ/22. *Atunce s-au aprins cu s[u]fl[e]tul credinciosul împărat.* id. 84ᵛ/33. *Ieșind la locul unde era lepădat trupul s[fâ]nt[u]lui, cu inema aprindzându-să și asupră-i lăcrămând, de-acolo... veni la locul unde făcea bulciul idoloslujitelii.* febr. 72ᵛ/27. ◊ R e f l. (Cu determinări introduse prin prep. *de*) *Tiranul aprindzându-să de mânie.* nov. 175ᵛ/1. *Să aprinsă de mânie.* nov. 175ᵛ/1. *Aprindzându-să de mănie ighemonul.* mai 143ᵛ/16. ♦ R e f l. p o s e s i v (Complementul direct este un sentiment, o pasiune etc.; deseori întărit printr-un fals instrumental) A provoca, a face să izbucnească, să răbufnească trăiri care au drept urmare luarea unei atitudini sau a unei decizii extreme, îndeplinirea unor acțiuni, în opoziție/discordanță cu firea celui care va înfăptui aceste acțiuni. *Aprindzându-ș dragostea credinței cătră D[u]mn[ă]dzău cu fierbinteală,... mearse la mănăstirea s[fâ]ntului Vasian.* nov. 113ᵛ/17–18. *Aprindzându-ș s[u]fl[e]tul cu dor cătră D[o]mn[u]l H[risto]s, s-au pugorât de la munte și întră în mijlocul idoloslujitelilor, de stătu.* id. 117ʳ/23. *Aprindzându-ș mâniia, trimisă de chemă pre...* dec. 221ʳ/15. *Aprindzându-ș dorul ce avea cătră D[o]mn[u]l H[risto]s..., să răpedzî, ca un leu de la pustie, la oraș.* ian. 3ʳ/15. ♦ S p e c. **A să aprinde inema** (sau **inemile**) (cuiva) poate fi considerată o expresie sau o construcție echivalentă cu expresia **a durea** (pe cineva) **inima** (sau **sufletul**) = a suferi, a se mâhni, a se tulbura. *Cu cât să trecea vremile, cu atâta mai mult să aprindea inemile lor, dorind să le vie veaste de iubitul lor.* mart. 42ᵛ/9. *Mi-aduceam aminte vinul cel mult ce beam în Eghipet. Și mi să aprindea inema, că aicea n-aveam măcară apă să beam.* apr. 65ᵛ/34.

6. T r a n z. (Despre oameni; construit cu prep. *asupra*) A incita pe cineva să facă un anumit lucru, să ia o anumită atitudine față de altcineva; a întărâta, a instiga, a asmuți, a aținta. *Pre acesta necurat oarecând îl aprinsără și-l îmfocară asupra creștinilor sfeatnicii lui.* mart. 32ᵛ/3–4. ◊ R e f l. p a s. *Îmblândzând spre puținel s[u]fletul său, iarăș să aprindea de agerul dimon să ardză pre apostolul.* nov. 129ᵛ/12. *Aprindzându-să-mpăratul de aflătoriul răului, veni să umoară sângur, cu mânule sale, pre apostolul.* id. 129ᵛ/30.

72. APROÁPE adv. (< lat. *ad prope*)

1. (În construcția/loc. prep., cf. *DA*, **aproape de** sau **aproape la**) La o mică distanță în spațiu de ceva sau de cineva; în preajmă, în vecinătate. *Să face săborul ei unde-i aproape la-ntraturile Domionului.* dec. 233ᵛ/9. *M[u]c[e]n[i]ciia lui, unde-i aproape de Constantiane.* id. 241ʳ/21. ◊ (Însoțit de adverbe care precizează distanța) *Să dusă la alt metoh, aproape de-acolo.* oct. 63ʳ/32. *[Î]l dusără la ostrovul ce-l chiamă Levcada, că era acii aproape.* nov. 160ʳ/23. *Îl chemară nu aproape undeva, ce la Trachiia.* febr. 65ᵛ/15. *Să mergi la apa Iordanului, la mănăstirea ce-i acolo aproape.* apr. 63ᵛ/9–10. ◊ (Rar, construit cu prep. *de*, care poate lipsi) *Săpară un părău de-aproape de-acolo.* sept. 8ᵛ/23–24. ◊ L o c. a d v.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

Pre aproape = prin apropiere. *După apusul soarelui nu cutedza nime a treace pre aproape. Dară preste puțân s-au mântuit locul de dimoni.* mart. 20/2. **De aproape** = din apropiere. *Ivindu-să... un zmău mare de-aproape, din pustie.* nov. 99^{v}/24. *Ermioni... dzace la acel munte de-aproape.* mai 112^{v}/16.

2. L o c. a d j. **Pre-aproape** (Nu putem preciza deocamdată dacă este un calc sau o creație a lui Dosoftei; despre persoane) Cel apropiat (rudă, prieten, în opoziție cu *cel străin*). *Să feace la toț, și pre-aproape, și pre departe, tuturor dorit.* nov. 100^{r}/8–9.

3. Adv. Cât pe ce, gata-gata, mai-mai. *Și o cerca domnul ei, și apropiindu-o la o piatră, aproape era să o prindză.* sept. 22^{r}/5–6.

4. L o c. a d v. **Aproape de** = asemănător cu, la fel ca, aidoma cu; cam ca; ca și. *Într-aceastaș dzî, s[fâ]nt[u]l m[u]cinic Alexandru, aproape de sv[i]nții apostoli.* ian. 12^{r}/16.

73. **APROPIÁ** vb. I. T r a n z. și r e f l. (< lat. *appropiare*)

I. 1. R e f l. A se deplasa în spațiu (tot) mai aproape de ceva sau de cineva. *Veni să umoară cu mânule sale pre apostolul. Și deaca să apropie aproape, îmbla învărtindu-să..., că orbisă.* nov. 129^{v}/32. *Unde... veț audzî pre Arsenie, nu vă apropiiareț acolo.* mai 113^{r}/15. ◊ (Construit cu prep. *la*) *Vădzu acolo și pre magherul mănăstirii... și apropiindu-să la dânsul, îl întrebă.* sept. 14^{v}/13. *Sosând la ostrovul Hion, s-au apropiat la un munte.* mart. 50^{r}/19. ♦ A ajunge din urmă pe cineva. *Și-ndată stătu de mă apropiiaiu și mergea naintea mea și m-au dus 2 dzâle.* oct. 82^{r}/31. ♦ A se contura, a se zări, a se vedea în apropiere, nu departe; (spre direcția de deplasare a cuiva). *Mariia Magdalina și cei 70 otroci sânt în muntele ce să apropie, de să chiamă Hilion.* mai 112^{v}/14. ◊ (În context figurat) *Apropiindu-să d[u]mn[ă]dzăescul dar la inema lui, l-au străluminat.* nov. 147^{r}/3–4. *Cu credință să te apropii, și cu frică mare, și cu pocăință adevărată, și cu știință curată la d[u]mn[ă]dzăeștile taine și la s[fi]nție te atinge.* apr. 73^{v}/34. ♦ T r a n z. A veni aproape de...; a ajunge pe cineva urmărindu-l, cu scopul de a-l prinde. *Și o cerca domnul ei, și apropiindu-o la o piatră,... era să o prindză.* sept. 22^{r}/5–6. *Vădzu un cerb și începu a-l lua în goană. Și apropiindu-l să-l agiungă, veade între coarne-i cinstita-i cruce.* id. 22^{v}/21. ♦ I n t r a n z. A veni aproape. *Dzâsără slugii să-i ducă la stăpânul casii. Și apropiind la întratul cătră s[fâ]nta raclă...* oct. 88^{r}/12.

2. I n t r a n z. A fi gata să..., a fi pe punctul de..., a fi aproape să..., a fi cât pe ce... *Vădzu pre cei doi oameni ce-i blăstăma. Era naintea sa, la gura aceii prăpăști căscate, îngroziț și tremurând, și să scăpăta din picioare căte puțân, de apropiia să cadză în prăpaste.* oct. 41^{v}/18. *Să măhniia făcând voia rea, căce nu era căzuț, și apropiindu-li-să de multe ori să cadză...* oct. 41^{v}/27.

II. T r a n z. A duce, a aduce, a așeza, a pune mai aproape de ceva sau de cineva. *Giuru-te... ca să nu iai ceva de la mine, smeritul, parte de-a trupului mieu. Nice până la un păr. Nice să apropii de dâns îmbrăcământ de haină.* apr. 77^{r}/23. (În context figurat) *Au înduplecat pre mulț de-au apropiiatu-i la D[o]mnu[l] H[risto]s.* mart. 37^{r}/26.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

74. APUCÁ vb. I. Tranz. și refl. (< lat. *aucupare*)

I. 1. Tranz. A lua, a înhăța, a înșfăca (cu mâna); p. ext. a opri. *Stânga era înflată ca un stlăp. Goală și foarte râstinsă. Cu carea apuca pre cei osândiț de-i arunca într-acea prăpaste.* oct. 46r/19. *Zosim vru să-i facă metanie. Și-l apucă s[fâ]nta de nu-l lăsă.* apr. 66r/25. ◊ (La imperativ) *Apucă reapede puțănea apă din fântâna mea să o duci împăratului să bea, să să tămăduiască.* iun. 152v/5.

2. Tranz. A prinde, a lua cu forța (pe cineva, trăgându-l). *Apucând pre alt călugăraș, îl trasă în... besearică să-i arate s[fâ]nta icoană.* oct. 63r/14. *Apucându-l sălbătăceaște, îl dusără la paliațul cel de sfat.* nov. 126v/6.

3. Refl. A se prinde (cu mâna), a se atârna, a se agăța de ceva. *Să apucă de veșmintele s[fâ]nt[u]lui Ioan... și pusă preste ochiu, în cap.* nov. 112r/28. ◊ (Construit cu prep. *pre*) *S-au frânt curabiia și s-au necat toț. Numai eu am rămas, o becisnică. M-am apucat pre o scândură ș-am scăpat.* nov. 152r/36.

4. Refl. reciproc (Uneori construit cu *la luptă*) A se lupta, a se înfrunta, a se bate. *Și apucându-să cu Lie, l-au lovit într-inemă.* oct. 89v/13. *Nu să mai apucă sângur la luptă, ce strânsă pre toț șerpii vicleani cu sine și purceasă.* dec. 209v/2–3.

II. Tranz. **1.** A pune stăpânire pe un lucru al altuia, a luă în stăpânire, a ocupa cu puterea sau cu de-a sila, a uzurpa; a cuceri. *Apucasă frâncii Ț[a]rigradul de-l ținea.* oct. 65v/28. *Ea apucasă viia unii sărace.* nov. 123r/2. *Fiind eu viu, mi-au apucat scaunul mieu.* ian. 39v/1. *Apucasă nește părț de Anatol.* apr. 99r/2.

2. A elibera, a salva, a scăpa, a slobozi. *Am apucat ficioara din mânule voastre ceale păgâne.* apr. 73r/14.

3. A lua din mâinile cuiva sau de sub stăpânirea cuiva. *Temându-să să nu i-l apuce de-a mână, învățătă de-l dusără... în Maghedon.* nov. 136v/29. *Aceălea ce tu le pusăș de rușine și de ocară, Păstoriul cel Bun le-au apucat de la tine și le-au băgat la locul unde va să vie și Drosila.* mart. 49v/3.

4. A răpi, a lua cu forța. *Să nu o lase S[fi]nția Sa să o ia și să o apuce slujitorii cei domnești.* oct. 54v/25. ◊ Expr. **A apuca** (pe cineva) **un dimon** = a se îndrăci, a deveni îndrăcit. *L-au apucat pre ighemon un dimon. Și căzând la s[fâ]ntul, l-au ișțealit.* mart. 15/9. **A apuca învățătură** (de la cineva) = a învăța, a fi educat, învățat (de cineva); a lua învățătură (de la cineva). *Apucând învățătură de la s[fâ]ntul Nonon, ep[i]sc[o]p[u]l, și pocăindu-să,... lepădă toate.* oct. 51v/3.

III. Tranz. **1.** (Determinat de *cu giurământuri*) A lua pe cineva din scurt, a trage la răspundere, a interoga, a întreba sub jurământ. *Aflând pre Evfrosân în săbor, la besearică, l-au apucatu-l cu giurământuri să-i spuie unde au fost astă noapte.* sept. 14v/28. *Pentr-aceaia te-am apucat cu giurământuri, pentru văditul măririlor lui D[u]mn[ă]dzău.* id. 14v/31.

2. A prinde să..., a începe să...; a se adresa. *Începui a-ntreba... și apucă de-m grăi.* apr. 75r/26.

3. A opri, a întrerupe (pe cineva) dintr-un discurs (pentru a-l convinge să-și schimbe părerea; eventual, o locuțiune verbală) *Slujitorii lui, îndată apucându-i cuvântul, îi dzâsără: „Nu face aceasta, doamne!”.* apr. 89r/14.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

IV. 1. Refl. pas. A primi sau a moşteni (ceva) prin tradiţie. *De atunce s-au apucat de să ţâne sărbătoare a sv[i]ntei cruci.* sept. 18r/15.
2. Tranz. A avea timp, a avea când să facă ceva, a avea răgaz; a găsi momentul potrivit. *Deaca audzî, apucă vreamea şi alergă după spăsâtoriul, cursă la s[fâ]nta besearică, cade la pământ...* oct. 53r/6.
3. Tranz. Expr. **A apuca nainte (de...)** = a prinde să..., a avea răgazul să... *Au poruncit să-i aducă naintea sa. Dară Glafira au apucat nainte de s-au răpăosat.* apr. 99r/17.
4. Intranz. A recurge la... *Împăratul pusă grija către sv[â]ntă, ispitind în tot chipul să o-ntoarcă la păgânătâia lui. Şi neputând cu siloghizme filosoficeşti, apucă cu dezmierdări.* nov. 166v/19.
5. Refl. A începe o nouă viaţă (o nouă meserie, o nouă ocupaţie) *Să apucă de viaţă călugărească.* oct. 93r/31.
6. Tranz. Expr. **A apuca înaintea** (cuiva) = a trăi înaintea cuiva. *Sv[â]ntul acesta Moisi... apucat-au înnaintea Domnului... 1485 de ai.* sept. 6v/25.
V. 1. Refl. A porni într-o direcţie oarecare, a călători undeva. *Sămnându-ne cu numele Tatălui şi a Fiiului şi a s[fâ]nt[u]lui D[u]h, ne-am apucat de cale.* oct. 79r/8.
2. Intranz. A o lua înaintea cuiva. *Dimitrie apucă nainte, de le ieşi în tâmpinare, deşchidzându-le uşea.* oct. 88r/12. *Apucă nainte... şi aştepta pre Climent.* ian. 27v/22.
3. Intranz. Expr. **A apuca înainte** = a o lua unul înaintea celuilalt. *Cunoscând că s-or svădi pentru trupul lui după mutarea către ceriu, făcând besearici şi racle, gătindu-să carii de carii să apuce înainte. Pentr-aceaia giură pre ucinicul său cel mai mare... să ascundză trupul lui departe.* nov. 100r/11.
VI. Refl. (Uneori construit cu *cu giurământ*) A făgădui, a promite, a se prinde, a se lega (să îndeplinească o sarcină, un angajament etc.); a se angaja solemn să...; a-şi asuma responsabilitatea. *Chinops s-apucă să i-l aducă viu.* sept. 31r/2. *Va cădea la primejdea capului, precum s-au apucat.* febr. 58v/15. *Împăratul au poruncit să să apuce Veniamin să nu mai aducă la mijloc împvăţătură ca aceaia.* mart. 61v/37. *Dzâceam: „Fie-vă milă de mine şi mă voi pocăi-mă". Atunce dzâsă unul către altul: „Apuci-te să să pocăiască?". Şi el dzâsă: „Apucu-mă".* apr. 101r/35. ◊ Refl. A jura. *De toate s-au apucat sluga că va face deplin porunca.* nov. 101r/36. *Deci s-au apucat solul că doară s-a feri diaconul... de-aceasta.* mart. 62r/2. *Făgădui că va face porunca, cu giurământ apucându-să.* iun. 155r/6.

75. APÚNE vb. III. Intranz. (< lat. *apponere*) (Despre aştri) A dispărea, a trece sub orizont; a asfinţi, a scăpăta. *Soarele apuind,... s-au rugat lui D[u]mn[ă]dzău.* sept. 2r/2. *Să opri soarele din calea sa să nu apuie.* id. 2r/4. ◊ (În context figurat) *Au răpăosat în 5 dzâle a lui ghenuarie către sară, apuindu-i soarele în mâna lui D[u]mn[ă]dzău.* ian. 5v/19.

76. ARÁ vb. I. Tranz. (< lat. *arare*) (În context figurat; atestarea nu este înregistrată în *DA* şi nici în *TDRG*) *Gheorghie, trupul lăsându-ş în ţară, Sufletească hrană creştinilor ară.* febr. 78r/13.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

77. ARÁMĂ s. f. (< lat. **aramen*, „prin asimilare din *aeramen*", Arvinte, *ST. L. EX.*, p. 16, II.1.1.1)
1. (La singular, folosit de Dosoftei mai ales ca epitet) Cupru; din cupru. *Un uriiaș foarte mare, legat cu 8 lanțuje de aramă preste trup.* oct. 79^{v}/28. *În nontru, alt părreate de aramă.* id. 81^{v}/5. *Învățâ să facă o topitoare mare și să bage cu dânsele aramă multă, să să meastece arama cu cenușea trupurilor s[fi]ntelor, topindu-să și arama și iale. Și dintr-acea aramă să facă fundurile căldărilor feredeului celui mare de gloată.* mart. 49^{r}/14–16. *În bou de aramă și Pelaghiia arsă.* mai 107^{v}/31. *Învățâ... de feaceră cămeașe de aramă cu gauri din patro părț să-l bage.* id. 118^{v}/37. ◊ (Peiorativ) *Dzânii ellinilor sânt numai leamne și pietri, aur și argint, aramă și her.* oct. 62^{v}/3. ◊ (În comparații) *Stătu nemișcat și necrețât, țâindu-ș mâna zdravănă ca de aramă sau de fier.* nov. 131^{r}/2.
2. (La pl., în varianta *arămi*) Obiecte făcute din aramă; vase de aramă. *Mai apoi s-au mutat... la Halcopratie, la besearica unde să vând arămile.* apr. 83^{r}/17. *„Spuneți-mi aceasta. Doară s-au făcut vro farmăcă de la creștini". Iară ei dzâsără: „Ba, împărate. Ce arămile ce s-au făcut din moștiile canonicelor... o feaceră aceastea". Deci învățâ să facă alte arămi.* mart. 49^{r}/28–29.

78. ARĂTÁ vb. I. T r a n z. și r e f l. (< lat. **arrectare*)
I. T r a n z. **1.** A expune ceva intenționat privirilor cuiva; a înfățișa vederii; a da la iveală, a lăsa să se vadă. *Vădzu minune preaslăvită. Ce i-au arătat mult milostivul să să umilească inema lui.* mai 141^{r}/10. *Sfârșitul drumului mieu au sosât, precum Despuitoriul mieu mi-au arătat.* nov. 155^{v}/27.
2. A da pe față, a dovedi pe cineva drept..., a descoperi (pe cineva) ca pe... *Îi arătă ca pre nește cuconi pre aceia ce le părea a fi nalț și nemvinciț.* nov. 181^{r}/28.
3. A indica printr-un gest pe cineva sau ceva; a face semn spre ceva. *Veade pre s[fâ]ntul Dimitrie călare viind, cu sulița asupră-i, de departe, și-ncepu a arăta boiarilor și a dzâce: „Căutați ia cum vine călare cel grec..."*. oct. 88^{v}/24. *Deaca audzî pre dascalul că arată pre I[isu]s H[risto]s cu deagetul și dzâsă: „Iaca mieluțelul lui D[u]mn[ă]dzău", îl lăsă și urmă D[o]mnului H[risto]s.* nov. 176^{r}/12.
4. (Construit cu un complement în acuzativ) A da dovadă de...; a vădi; a dovedi; a demonstra. *Au arătat mare bărbățâe la nevoințele pentru... credință.* oct. 64^{v}/28. *O pusă iarăș la podvig. Carea arătă atâta nevoință, lacrămi, post și trudă.* id. 92^{v}/13. *Veț arăta înțălepciunea de la moșii voștri.* nov. 164^{v}/19. ◊ (Construit cu o propoziție circumstanțială de excepție) *Dară vedereala aceștiia deșertăciuni, ce altă arată, fără numai că desăvârșit direptate oarece știrbă avură.* mai 132^{v}/8.
5. (Este un posibil calc de expresie) A avea efect; a dovedi. *Ș-au gustat că giudețul lui D[u]mn[ă]dzău au arătat asupră-i mai multă facere decât focul cest trecătoriu.* dec. 202^{v}/16.
6. A (se) manifesta, a (se) exterioriza; a-și face cunoscute sentimentele (pentru cineva) prin vorbe, gesturi, atitudini. *D[u]mn[ă]dzău... arătă cătră dânsă socotință.* nov. 168^{r}/1. *Vrând să-ș arate cătră împăratul priința.* id. 168^{r}/33. *Carele arătând asupră-i multe reale, căznindu-l cu foamea multe dzâle.* apr. 100^{r}/10.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

7. A explica; a indica (se include şi ideea de a învăţa pe cineva). *Mearsă la acea cinstită roabă de o rugă să margă să-i arate chipul de besearică, cum să face besearica. Nu ştiia. Şi mearsă roaba de-au arătat, şeruind chipul pre pământ.* oct. 90r/30–32. *Zosima, audzând că grăiaşte din carte, o-ntrebă: „Ştie carte? Şi arătatu-i-au cineva?”.* apr. 66r/19.

8. A părea, a semăna cu... *Deci tată-mieu arăta că-i Simon. Şi aceasta o feace spurcatul cu vicleşug... Ca să piiaie tată-mieu în locul lui.* nov. 154v/9.

II. Refl. 1. A se înfăţişa (înaintea cuiva). *Mearsă în Ţarigrad şi s-au arătat la patriarhul Gheorghie.* nov. 148r/4.

2. A apărea în mod miraculos, a se ivi pe neaşteptate. *Acesta marele nostru de spăsenie socotitoriu şi folosâtoriu..., la mulţ ivindu-să, s-au arătat. Arătatu-s-au lui Avraam şi lui Lot la răsâpitura şi prăpăditura sodomilor.* nov. 113r/3–4.

3. A se da pe faţă; a-şi da la iveală o însuşire sau o calitate; (construit cu un element predicativ suplimentar) a se dovedi, a se vădi. *Trăgând către sine cu bine, până a nu-ş arăta păgânăţiia, pre toţ ep[i]sc[o]pii.* mart. 45r/13. *Să arătă ascultători.* dec. 229v/1.

4. Expr. impers. **A i se arăta** = a se părea (că vede). *Acestea grăind, spunea că i s-au arătat de vădzu că să de pripă cutremură casa unde sta şi despicându-să...* oct. 47v/7. *Nici la s[fi]nt[e]le nu începea taine a sluji deaca nu i să vrea arăta videnie întâi, la-nceputul m[o]l[i]tvelor.* mai 133v/7 (?).

79. **ÂRDE** vb. III. Intranz., Tranz. şi refl. (< lat. *ardere*)

1. Intranz. A fi aprins (focul). *Supt căldare foc mult ardea, păzându-l cu leamnele.* nov. 142r/22.

2. Intranz. Exprimă acţiunea distrugătoare a focului. *Pomina înfocării s-au tămplat prin păcatele noastre şi au ars Ţarigradul cu foarte mare înfocare... Ş-au ars mai multă parte decât au rămas.* sept. 1v/9–10. ♦ Tranz. (Subiectul este focul) A distruge prin foc, a mistui, a preface în cenuşă; p. ext. a nimici, a face să dispară; a omorî. *Învăţă să-l bată... şi să ardză sv[i]ntele icoane în capul lui, ce i s-au aflat.* oct. 59r/31. *S-au aplecat bobotaia în afară asupra oamenilor vărtucioş şi i-au ars, de i-au făcut zgură.* nov. 130r/23. *Eu, împărate,... mă tem să nu cumva cadză foc din ceriu să mă ardză şi să mă mistuiască.* mart. 46r/5. ◊ Refl. şi tranz. (În context figurat) *Acela foc să va aprinde în pântecele vostru cel de iad nesăţâos, foc veacinic, foc de muncă veacinică, de s-a arde toată rămăşiţa voastră.* mai 145r/23. *Pentr-aceaia focul vostru va arde-vă şi urgiia voastră vă va mânca.* id. 145r/34. ◊ Intranz. *Cărară vrascuri şi tearşuri uscate pregiur besearică, să dea foc, să ardză creştinii.* dec. 242r/22. *De viu ardzu în foc pentru s[fâ]nta maică lui D[u]mn[ă]dzău, Mariia.* iun. 150v/6. ◊ (În context figurat) *De-a vedea că te-ndoieşti, va răsuci inema ta, să nu eş de la voia lui, ce ca să te bage în focul nestâns, să ardz cu dânsul în veaci.* mart. 2r/25. ♦ Tranz. (Subiectul este omul) A omorî; a curma viaţa (cuiva) prin aruncare în foc sau prin incendierea clădirii în care se află. *Îngrozând că-i vor da foc casii de l-or arde cu totul.* sept. 29v/6.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

Aprinsă o focare mare şi-i aruncă pre toţ de-i arsă. oct. 84^{v}/7. ♦ (În context figurat) A incendia, a şterge de pe suprafaţa pământului. *Această seacere mâniia lui D[u]mn[ă]dzău iaste, să sloboade din mâna D[o]mnu[lui] asupra acelora ce să giură cu strâmbul, să le ardză casele lor.* mart. 30^{v}/29.
3. T r a n z. A încinge, a încălzi tare, a face să dogorească, a înfierbânta. *Simplichie învaţă de arsără un cuptoriu şi aruncară în nontrul cuptorului pre...* sept. 21^{r}/1.
4. R e f l. A se încălzi, a se înnegri, a se pârli la soare. *Căută din fereastră de-l vădzu pre acest cinstit şi bun om ardzându-să în soare şi înpulbărat.* nov. 102^{r}/2.
5. T r a n z. (fact.) A suferi sau a face să sufere o durere vie, o arsură, la atingerea cu focul sau cu un obiect foarte fierbinte. *O spândzură şi o arsă, frigându-i pântecele multe ceasuri.* sept. 20^{v}/24. *Uncropul herbea aruncând unde, iară s[â]nta nice leac nu să ardea.* nov. 142^{r}/23. *Îi arsără urechile cu jigale de her înfocate.* ian. 3^{v}/24. ♦ I n t r a n z. A fi cuprins de foc, a suferi acţiunea mistuitoare a focului. *Aşea, ardzându-i palma şi topindu-să, s-au spart, rumpându-să vinele.* nov. 131^{r}/2. *Aflară moştiile lor întregi şi nebetejite, că nice părul nu le-au betejit să ardză.* id. 166^{v}/12. ◊ T r a n z. (În context figurat) *A ce arsăş inema mea cu jeale ca aceasta?* mart. 43^{v}/37. *Cumu-ţ voi povesti, avvo Zosima, focul ce-mi ardea inema pentru curvie?* apr. 66^{r}/4. *Să pare că-ţ scăpa de foc nestâns a iadului şi elu-i ascuns în pântecele vostru, cu care ardeţ voi inemile asupriţilor.* mai 145^{r}/33.
6. I n t r a n z. A fi cuprins de un sentiment profund, puternic (de dor, de iubire, de nerăbdare etc.; în contexte figurate); p. e x t. a fi chinuit de (sete). *Ardzând de dragostea ce avea către Dumnădzău.* nov. 114^{v}/10. *S[u]fl[e]tul mieu ardea în grijea besearicii.* nov. 158^{v}/1. *Ardzând cu inema la D[u]mn[ă]dzău.* dec. 247^{r}/14. *Odănăoară,... de seate ardzând, cu sămnatul crucii în văzduh, amara şi nebăuta mare în dulceaţă o premeni.* febr. 76^{v}/27. *Cu caldă şi mare nevoinţă ardzând, să siliia a să osteni pentru a cununelor dobândă.* id. 80^{r}/6.

80. ÁRE, ari(le) s. f. (< lat. *area, -um*) Arie. *Cum grâul nu-l bagă în jitniţe până nu-l curăţăsc cu-mblăcie într-are, de-l osăbăsc de la pleavă, aşea şi s[u]fl[e]tul mieu nu poate întra în slava fericinţei.* febr. 55^{v}/10. *Aflând lângă arile satului o căşcioară pustie, petrecu într-însă.* id. 81^{r}/16. *Atâta-l arsără, cât... oasele să feace ca şi pravul cel dintr-are.* mart. 33^{r}/9. În această variantă, cuvântul este atestat în *DA* numai în scrierile lui Dosoftei (v. şi N. A. Ursu, *Glosar* la *PsV*, *Lit.*). Varianta este întâlnită şi astăzi în anumite regiuni din Bihor (cf. Pompiliu, *Bih.* 1004).

81. AREÁTE s. m. (< „lat. *aries, arietem*", Arvinte, *ST. L. FAC.*, p. 85, IV.1.1.2) Este un cuvânt specific limbii române literare vechi, cu circulaţie în Moldova şi Transilvania (cf. *DLRLV*); astăzi, se întâlneşte în Banat, dar şi în Oltenia şi în Transilvania, precum şi în părţile învecinate cu aceasta (cf. *DA*). Primele atestări înregistrate în *DA* sunt din scrierile lui Dosoftei (*PsV*, *Parimiile*), apoi din Cantemir, *Istoria ieroglifică*, BIBLIA 1688 (v. şi N. A. Ursu, *Glosar* la

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

PsV, Arvinte, loc. cit.). Sensul cuvântului este cel de berbec (de reproducere). *O ucisără cu un corn de areate.* mai 136r/34.

82. ARGÍNT (1) s. n., **argínți (2)** s. m. (< lat. *argentum*)
1. Metal prețios de culoare albă-cenușie strălucitoare (Apare și ca epitet). *Satan feace meșterșug de s-au aprins besearica s[fâ]n[t]ului... și ardea ca argintul* [icoana (de argint)] *s[fâ]nt[u]lui de să topiia.* oct. 87v/21. *Uşile de argint.* sept. 11v/3, nov. 135r/28. *Hainele... aceale scumpe, de argint și de aur.* ian. 29v/4. *Raclă de argint.* mart. 44v/7. ◊ (În context figurat) *Idolii păgânilor sânt argint mut și aur, făcuț de om.* ian. 21v/3.
2. (La pl.) Bani (de argint); p. e x t. plată. *Minuni-făcători fără arginț, Cozma și Damian.* mai 110r/29. Acest sens este înregistrat în *DA* și în *PsV*. El face obiectul comentariului lingvistului V. Arvinte, care îl atestă și în paginile *Bibliei* (v. Arvinte, *ST. L. LV.*, p. 36, IV.2.2.5). Autorul îl consideră „arhaic și popular".
3. P. e x t. Avere, avuție. *D[u]mn[ă]dzău... nu l-au lăsat să-ș împle lăcomiia argintului.* febr. 57v/5.

83. ARÍNĂ s. f. (< lat. *arēna*). În *TDRG*, prima atestare a acestui cuvânt este înregistrată în scrierile lui Dosoftei, dar, în *DA*, substantivul în discuție apare în *Codicele Voronețean* și în *Psaltirea Șcheiană*, apoi la Dosoftei. Acest termen este un element propriu limbii române vechi (v. Arvinte, *ST. L. FAC.*, p. 85, IV.1.1.3, *ST. L. EX.*, p. 29, IV.1.1.1), care avea circulație în Moldova (cf. *DLRLV*). Astăzi, cuvântul se mai întâlnește în centrul și în nordul Transilvaniei, fără Maramureș, și în unele regiuni din Moldova (v. Gheție, *BD*, p. 179). Se definește prin sinonimul său, de origine bulgară, „nisip" (v. și Lacea, *Untersuchung*, N. A. Ursu, *Glosar* la *PsV*). La Dosoftei, în *VS*, intră și în comparații. *Îl băgară într-un sac plin de arină.* mart. 39r/12. *Un sac plin de arină i-au încărcat.* mai 109v/17. *Mulțâme de cuconi. Ca arina mării de mulț.* oct. 46r/35. *Nime n-ar putea lua sama ca și arina mării să le numere.* dec. 216r/30.

84. ÁRIPĂ, aripi s. f. (< lat. *alapa*). În cazul acestui cuvânt este interesantă notarea accentului pe silaba inițială. Este un tip neobișnuit de accentuare pentru limba literară din aria nordică a țării, mai precis pentru moldoveni (cf. și *DA*), acesta fiind specific (cf. Gheție, *BD*, p. 94) Banatului, Transilvaniei și Munteniei. (Numai la pl.) Organ al păsărilor, al unor insecte și al unor mamifere care servește la zbor; p. e x t. înzestrare a îngerilor. *I s-au arătat un chip de vultur cu áripile de aur.* nov. 125v/19. *Cei cu șase áripi serafimi.* mart. 46v/23. *Că păsărilor drept aceaia li s-au dat áripile, să scape de mrejile și lațele vânătorilor.* apr. 70v/31. ◊ F i g. (în sintagma) **Aripile grijinței** = ocrotire, protecție. *Nedejduiesc că darul lui D[u]mn[ă]dzău va acoperi și pre voi cu áripile grijinței Sale, să biruiț toate nevoile.* nov. 158v/34.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

85. ÁRMĂ, arme s. f. (< lat. *arma*)
1. Obiect, unealtă etc. care serveşte la atac sau la apărare. *Pre acesta mearsă să-l prindză slujitorii idolilor, iară s[fâ]ntul, în loc de armă, scoasă herul plugului.* nov. 111r/9. ◊ (În context figurat) *Sărutându-o cu d[u]mn[ă]dzăiască frică la partea de gios, acea cinstită şi d[u]mn[ă]dzăiască armă.* dec. 239v/11.
2. (În sintagma) **Mai marele armelor** = şeful, conducătorul unei armate; căpetenie de oşti. *Ş-au venit cu alalţ ş-acesta, anume mai marele armelor, maghistrian, şi nepotu-său.* dec. 247r/5 (este posibil să fie o traducere a polonezului *hetman*, chiar dacă şi împrumutul, *hatman*, apare în textul *VS*).

86. ARMĂTÚRĂ s. f. (< lat. *armatura*; poate şi prin „filiaţie polonă", *DA*) Totalitatea armelor unui soldat. *După ce să-mbrăcară cu platoşile în toată armătura şi darul ce luară de sus a s[fâ]ntului... Duh..., să găta spre calea ev[an]g[he]liii.* nov. 179r/7.

87. ARSÚRĂ, arsuri s. f. (< lat. *arsura*; în *TDRG* este dat ca etimon *ars*, participiul verbului *a arde*)
1. (La pl.) Faptul de a arde (pielea cuiva) cu foc, provocând(u-i) leziuni grave (în *VS* este doar unul dintre modurile barbare în care sunt torturaţi sfinţii). *Golită, o fripsără cu arsuri.* oct. 61v/23. *Adevăsâtă fiindu-i carnea de arsurile focurilor, stând tare în credinţa D[o]mnu[lui] H[risto]s, l-aruncară în mare.* apr. 69r/16.
2. Rană, leziune provocată de foc (sensul nu este atestat, în *DA* şi *TDRG*, din scrierile lui Dosoftei). *Preste arsură o sărară.* dec. 161r/28.
3. (La sg.) Incendiu (nici pentru acest sens nu există atestări din Dosoftei în *DA*). *Dzidi... besearica... carea o a izbăvit şi de arsura cea mare. Că încungiurându-o focul...* ian. 10r/16.

88. ARUNCÁ vb. I. Tranz. (< lat. *eruncare*; în *DA*: *averruncare*)
1. Tranz. A azvârli (ceva), a face (ca ceva) să ajungă într-un alt loc (printr-o mişcare violentă). *Aruncară pietri asupra s[fâ]ntului.* oct. 29r/16. *Aruncându-i rasa de o-mbrăcă, mearsă de-i feace metanie.* apr. 64r/6.
2. Intranz. Loc. vb. **A arunca sorţ** = a trage la sorţi. *Aruncând sorţ s[fi]nţii apostoli cui unde-i va cădea să margă să strige s[fâ]nta ev[an]g[he]lie.* sept. 28v/2.
3. Tranz. A trânti, a culca, a trimite, a doborî (pe cineva) la pământ; a face să cadă. *Aruncându-l la pământ.* nov. 143r/25. *Aruncând şi trântind gios pre vicleanul boinic şi luptătoriul.* ian. 3v/10.
4. Tranz. A da afară, a scoate, a azvârli (ceva din sine). *Uncropul herbea aruncând unde, iar s[fâ]nta nice leac nu să ardea.* nov. 142r/22.
5. Tranz. A împinge (pe cineva) în... *Apuca pre cei osândiţ de-i arunca într-acea prăpaste căscată. Şi acei osândiţ, aruncându-i în prăpaste, striga: „Vai, vai!".* oct. 46r/21. ◊ Loc. vb. **A arunca** (pe cineva) **în** (sau **la**) **temniţă** = a închide, a întemniţa. *L-au aruncat în temniţă.* sept. 36r/31. *I-au aruncat la temniţă.* apr. 103r/23.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

6. T r a n z. A smuci, a trage, a smulge. *I-au băgat în temniță aruncându-i și trăgându-i.* sept. 23^{r}/12.

89. ASĂMĂNÁ vb. I. T r a n z. și r e f l. (< lat. *assĭmilo, -āre*)
1. T r a n z. (Despre terenuri cu diferențe de nivel) A nivela, a netezi; a aduce la același nivel. *Cădzură dealurile îmbe preste șearpe, de vindecară tăul și îl asămănară, de să feace șes.* dec. 210^{r}/3. *Aruncă pre s[fâ]nt[u]l... într-adâncă căscătură de pământ, legat. Și asămănă groapa cu brazdă și deasupră-ș pusă scaunul preste vindecătura prăpăștii.* id. 219^{r}/30.
2. R e f l. A se face asemenea (cu), a deveni, a ajunge, a fi asemenea..., a fi ca..., a semăna cu... *Împărățâia ceriului să asâmeneadză cu dzeace feate.* sept. 14^{r}/6. ◊ (Construit cu dativul) *Hie-ț milă de o păcătoasă, părinte preacuvioase, asămănându-te Stăpânului tău.* oct. 53^{r}/10. *Mă voiu asămăna Ție.* id. 88^{r}/30. *Te asemeneadză lui Stefan.* mart. 46^{v}/33.
3. R e f l. A se compara, a se egala (cu), a se asimila (cuiva). *Acea dinceput crescută păgânătate cu carea nu să cade să să asamene creștinii.* apr. 82^{r}/8.

90. ASĂMĂNÁRE s. f. (considerat de majoritatea dicționarelor ca abstract verbal de la *asemănă*; în *ST. L. EX.*, p. 12, I.3.10.2, V. Arvinte dă ca etimon latinul *assimilo, -are*; trebuie făcută precizarea că în *DA* nu sunt înregistrate atestări din *VS*)
1. Faptul de *a se asemăna* (2); similitudine, analogie, corespondență. *Asămănarea sau cuviința.* oct. 59^{v} (notă marginală). *Împărate, să trăești în mulț ai. Cu carea să cade bună priință și vreadnică închinăciune închinăm împărățâii tale. Pentru asămănarea credinței noastre.* dec. 193^{v}/35.
2. Chip, figură identică, leită cu a altcuiva. *Eu sânt țarină și tină. Și m-au plăzmuit D[u]mn[ă]dzău în formă ca aceasta. Și m-au cinstit cu închipuirea sa și cu asămănarea.* nov. 164^{r}/29.

91. ASĂN s. m. V. a s â n.

92. ASEÁMENE(A) adj. invar. și adv. (< lat. *assimile*)
I. Adj. **1.** (Construit cu prep. *de, cu* sau cu dativul) Asemănător, deopotrivă; la fel (cu); care seamănă (cu). *Mare m[u]cinița și aseamene cu apostolii, Thecla.* sept. 26^{r}/32. *O adevereadză marele dascal și aseamenea apostolilor Limba de Aur, Ioan.* id. 32^{v}/30. *Ruga D[u]mn[ă]dzău să știe cu cine-i aseamenea de ceia ce-au slujit lui D[u]mn[ă]dzău. Și audzî că iaste de-aseamene în împărățâia lui D[u]mn[ă]dzău lui Cornilie Mimon, carele lăcuia în Damasc.* dec. 189^{v}/1–2. *Poveastea ceii de-aseamenea cu îngerii în femei, Mariei Eghipteancei.* mart. 28^{r}/7.
2. De acest fel; de această natură; ca acesta; analog, similar. *Așijdere să văd și alte de-aseamene de ocara d[u]mn[ă]dzăilor voștri.* nov. 165^{v}/6. *De-aseamenea dar H[risto]s lui Achepsima și lui Isidor prin focul ce le-au dat stima.* dec. 201^{v}/25.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

3. Așa, atât de..., una ca asta. *D[o]mnul mieu, Totputearnicul vraci carele are de-aseamenea puteare cu vrearea.* dec. 19ʳ/22.

II. Adv. **1.** Tot așa, tot astfel, în același mod, așijderea, la fel. *Au scris și pre sv[â]nt[u]l în cuconii lor, osăbind și lui parte din tot, de-aseamenea cu ficiorii. În cartea cea de limbă de moarte.* dec. 227ᵛ/33.

2. (Asemănarea se indică prin prep. *cu* sau printr-un dativ) Deopotrivă, ca și, tot ca, la fel ca. *Carea făcând de-aseamenea nevoințelor maicii ceii s[u]fl[e]tești... să dusă către H[risto]s.* nov. 114ᵛ/25. *Ardzându-i coastele, l-au închis în temniță. Pentru să pată de-aseamenea cu de-mpreună nevoitoriul său.* id. 135ʳ/18.

93. ASCULTÁ vb. I. T r a n z. și i n t r a n z. (< lat. *ascultare* [= *auscultare*])

1. T r a n z. (La imperativ; prin adresare directă se cere atenție deplină din partea persoanei căreia îi vorbește cineva) *Dzâsă sv[â]nt[u]l Ioan: „Ascultă, dimon spurcat! Iacă-ț porunceaște apostolul... să nu te mișci”.* sept. 30ʳ/34.

2. T r a n z. A fi atent la vorbele cuiva. *O, oameni orbi și prelestiț, ascultați calea direptățâi.* sept. 30ᵛ/11.

3. I n t r a n z. (Construit cu dativul) A lua în seamă, a lua aminte; a împlini o rugăminte, o dorință. *Tu, frate, nu vreai să-mi asculț. Iară D[u]mn[ă]dzău mi-au ascultat ruga.* mart. 36ᵛ/2. *M-am rugat de trei ori către părintele mieu... dară nu mi-au ascultat.* mai 141ᵛ/4.

4. T r a n z. A urma sfatul sau îndemnul (cuiva). *Să-nduplecară supt învățătura lui și ascultară de să botedzară.* nov. 138ʳ/12. *Mai bine ascultă-ne, giudețule vicleane, și cadz cu tot s[u]fl[e]tul tău la adevăratul D[u]mn[ă]dzăul nostriț.* ian. 21ʳ/35.

5. T r a n z. A se supune, a se conforma, a da urmare (unei porunci, unui ordin). *„Dară a ce-l ascultați?”. Și dzâsă dimonul: „Toată putearea Satanei lăcuiaște-ntr-însul și au făcut ceată cu toț mai marii și eu cu dânsul, și el cu noi. Că el ne-ascultă și noi l-ascultăm”.* sept. 30ʳ/30–32. *De te vei pleca să faci cum te voi ruga, ț voi face mult bine și mănăstirii tale. Iară de nu mi-i asculta, te voi spândzura.* mart. 29ᵛ/2. De precizat că în *DA* sunt înregistrate exemple numai din *PsV*.

94. ASCÚNDE vb. III. T r a n z. și r e f l. (< lat. *abscondere*)

1. T r a n z. A face (ca cineva sau ceva) să nu fie văzut de alții; a sustrage vederii sau căutărilor. *Răspunsă că nu-l știe unde-i, săvai că el îl ascunsease.* dec. 233ʳ/7. ◊ P. e x t. A îngropa (pe cineva), astfel încât să nu poată fi descoperit. *Să ascundză trupul lui departe de la colibă, să nu fie price.* nov. 100ʳ/14. ◊ (Construit cu prep. *de către* – după gr. *ápó*, cf. *TDRG* –, prin care se indică ființa sau lucrul de la care vine primejdia sau amenințarea) *Vrând să tăinuiască și să ascundză nu numai de către vrăjmaș, ci și de către puterile ceriului..., spusă taina numai unuia din s[fi]nții îngeri.* mart. 52ᵛ/9. ♦ F i g. A tăinui, a face să nu fie cunoscut, știut sau înțeles de alții; a disimula, a acoperi, a masca. *Pentru să poată ascunde, să nu... priceapă că-i femeaie, priimi acea năpaste.* sept. 14ʳ/20. *Ascunde taina mea, Varvaro!* oct. 69ʳ/34. *Spune-mi, nu ascunde nemică.* apr. 64ᵛ/3.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

2. Refl. A se sustrage vederii sau privirilor (cuiva). *Îl sfătuiră să să dea în laturi, să s-ascundză.* sept. 9^{r}/18. *Clevetit fiind la ighemonul, s-au ascuns pre sine.* ian. 7^{v}/18. ♦ (Construit cu prep. *de către*) A scăpa din vedere. *Sta în gânduri diaconul de cugeta cândai va fi înger acesta ce să veade om. Şi nice aceasta nu s-au ascuns de către acel s[fâ]nt om.* sept. 11^{v}/16. ◊ (Construit cu prep. *pentru*, indică motivul acțiunii) *Aceştea... să ascundea* („tăinuia" – sinonim marginal) *pentru frica tiranilor.* dec. 214^{v}/16. ◊ (În context figurat) *De vreame că bunătățâle nu să pot ascunde, stăi tu patriarh în Râm.* febr. 77^{r}/25.
3. Refl. (Despre aştri) A apune. *Luceafărul ascundzându-să, nu giunghiară pre Theodul.* ian. 13^{v}/33. Acest ultim sens (cuvântul este folosit în context cu valoare stilistică) nu este înregistrat în dicționarele cercetate.

95. ASCUȚÍ, ASCUȚÎ vb. IV. Tranz. şi refl. (probabil din lat. **excotire* < *cos, cotis* „gresie", cf. *DA*, *TDRG*; din *cotem* „cute", cf. Cioranescu, *DER*, Şăineanu, *DU*)
1. Tranz. A face vârf tăios unui obiect, prin cioplire. *Ascuțî trestii şi le bătu preste tot trupul lui.* sept. 37^{v}/20.
2. (În context figurat) Tranz. (Construit cu prep. *la*) A îndemna (spre); a determina pe cineva să-şi canalizeze toate forțele într-o singură direcție, pentru atingerea unui singur scop. *Că multe sânt măestriile diavolului, cu carile văneadză oamenii... Pre alțâi la mândrie ascut şi la scumpeate învață.* apr. 71^{r}/3.
3. Refl. A se pregăti, a sta gata (să riposteze sau să argumenteze); a nu renunța la un punct de vedere; a se îndârji. *S[fâ]nt[u]l nemică domolindu-să, ce încă mai tare ascuțându-să, râsă de nebuniia ighemonului şi batgiocuri ticăițiia idolilor.* mart. 16/15. ◊ Expr. **A-şi ascuțî dinții (asupra** cuiva) = a se pregăti să atace (pe cineva). *Deaca audzî aceasta, antipatul să feace în tot fealiul de mânie şi-ş ascuțâia dinții asupra s[fâ]nt[u]lui ca leul.* nov. 183^{v}/12.
4. Refl. A se amplifica, a creşte, a se intensifica (dorința de a realiza ceva); a prinde (mai multă) inimă pentru a-şi îndeplini (cineva) visul; a-şi întări inima (sau forțele). *Mai vârtos s-au ascuțât şi s-au într-aripat către podvigurile nevoinței.* apr. 79^{r}/22.

96. ASEMENÁ V. asămăna (2). *Nu dzâce aşea, ce te asemeneadză lui Ştefan şi lui Iacov... Pentru ceia ce-ț fac rău te roagă.* mart. 46^{v}/33.

97. ASÁN, ASÁNĂ (pl. **asâni**, dar şi **asini**) s. m. şi s. f. (< lat. *asĭnus*) Măgar (domestic sau sălbatic). *Odânâoară iarăş mearsă în pădure a leamne cu asânul.* sept. 26^{v}/31. *Dobândind ca şi Saul ce-ş pierdusă asinii...* oct. 68^{r}/33. *Mă tlăni asână sălbatică păscând.* id. 82^{r}/29. *Făcea slujba asănului.* mart. 17/11.

98. ÁSPRU adj. şi adv. (< lat. *asper*)
I. Adj. **1.** (Despre obiecte) Care nu este neted; cu suprafața zgrunțuroasă, ce dă (la pipăit) o senzație neplăcută. *Cămeaşea îi era tearfă aspră.* ian. 12^{v}/9.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

2. (Despre anumite locuri, regiuni) Care este greu, dificil, anevoios de străbătut. *Într-acea aspră pădure îş feace fericitul trup ca ţestul broaştei de muşcăturile ţânţarilor ce era în pădure.* ian. 4[r]/20. *Fu legat la cai şi fu gonit în vreame de iarnă preste locuri greale şi aspre.* febr. 49[v]/24.
3. (Despre oameni) Care este lipsit de indulgenţă, sever, neînduplecat, necruţător, crud, neîndurător, nemilos, neomenos, rău. *Stareţul fiind aspru, nu s-au înduplecat nemică spre milă.* dec. 196[v]/9. *Un om aspru şi fără omenie, anume Dioghen.* mart. 10/11. ♦ (Construit cu prep. *asupra*) Care este înverşunat, pornit (împotriva cuiva), drastic (cu cineva); de neîmpăcat, de nestăpânit, de neîmblânzit. *Adusără pre Neon iarăş într-aceaia hire ca şi dintăi, aspru asupra păgânului.* oct. 95[v]/9.
4. (Despre modul în care cineva îşi duce existenţa) Care este plin de privaţiuni; anevoios, greu, auster. *Cu aspră petreacere.* nov. 110[v]/14, cf. dec. 226[v]/27, ian. 18[v]/12, mai 108[v]/13. *Petrecaniia cea aspră.* mai 113[r]/9. *Petrecând viaţă aspră.* id. 140[v]/2. ◊ (În context figurat) *Petrecea cu totul înpănat către D[u]mn[ă]dzău. Ascuţâtă şi aspră cale călcând.* oct. 65[r]/25.
II. L o c. a d v. **Cu aspru** = fără milă, fără îndurare (cu certare). *Fură trimiş... de la patriarhul Ierusalimului la-mpăratul Theofil iconoboreţul cu aspru; carii, stând naintea lui de faţă, îl înfruntară ca pre un luptătoriu înpotriva lui D[u]mn[ă]dzău.* oct. 60[r]/31.

99. ÁSTĂDZ adv. (< lat. *ista die* sau din *astă* + *zi*)
1. În ziua de faţă, în ziua în curs, azi. *Vei vedea două cununi frumoase de flori ce ne-au adus astădz din rai.* nov. 140[r]/22. ◊ (Cu funcţie adjectivală, precedat de prep. *de*) *Trei sânt părechile a sv[i]nţilor bezsrebrănici, pre numele aceşta şi pre acesta meşterşug... A treii sânt aceştea de astădz.* oct. 70[v]/12. ♦ (În corelaţie cu *mâine*) **a)** când..., când... *Astădz mănea într-un loc, mâine aiurea.* ian. 32[v]/17; **b)** (posibilă loc. adv.) Zi după zi, zi de zi; zilnic; mereu, în permanenţă. *Era mâhnit şi astădz şi mâine.* nov. 120[v]/17. ◊ L o c. a d v. **De astădz de mâine** = de pe o zi pe alta; de azi pe mâine (cf. *DA*). *Să nu mutăm vreamea pocăinţii zăbăvindu-ne în păcate de astădz de mâine. Că nu ştim până mâine agiunge-vom?* apr. 67[v]/10.
2. În prezent, în zilele noastre, în contemporaneitate. *Acolo i să strânge săborul sv[i]nţiii sale astădz.* dec. 205[r]/11. ◊ (Deseori precedat de prep. *până*; arată că o acţiune sau un proces început(ă) cu mult înainte nu şi-a încetat nici până în prezent desfăşurarea) *Iaste de trăiaşte fântâna până astădz întru slava D[o]mn[u]lui nostru I[isu]s H[risto]s şi pomană s[fi]ntei.* sept. 5[r]/31. *I-au svinţitu-i casa besearică denaintea ei, carea iaste până astădz în Râm şi o ţân la multă cinste toţ.* nov. 142[v]/6.

100. ASTRUCÁ vb. I. T r a n z. şi r e f l. pas. (< lat. **astruĭcare* [= *astruĕre*] cu sensul lui *obstruere*, cf. *DA*) T r a n z. A înmormânta, a îngropa (cu determinări care indică locul: *în pământ*, sau obiectul: *în secrii*). *Să adunară... să astroce s[fi]ntele ei moştii.* oct. 54[v]/9, cf. mai 113[r]/28. *[Î]l ast[r]ucară în pământ.* oct. 86[v]/15.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

Astrucându-l în secrii. dec. 241^{r}/18. *O astrucară într-un secrii de marmure.* febr. 57^{r}/19. ◊ Refl. pas. *Adormiră şi ei... şi să astrucară lângă sv[â]nt[u]l.* dec. 246^{r}/31. *S-au astrucat... în câmp.* ian. 3^{r}/5.

101. ASTUPÁ vb. I. Tranz. (< lat. **asstuppare*) Trebuie menţionat că în *DA* nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei şi că, în *VS*, acest cuvânt apare numai în expresii.
1. A(-şi) astupa urechile = a nu voi să audă sau să cunoască ceva. *4 dzâle audzând şuieratul zmeilor, ne-am astupat urechile, că nu puteam răbada şuieretele lor.* oct. 79^{r}/27. *Ca o aspidă astupându-ş urechile, n-au vrut să-nţăleagă.* mart. 26^{r}/15.
2. A astupa gura (cuiva) = a face (pe cineva) să tacă, să nu mai clevetească; p. ext. a închide gura (cuiva); a amuţi (pe cineva); a reduce la tăcere. *Au astupat gurile şi le-au făcut mute acelora ce să sâmeţâsă cu filosofiia lor.* dec. 213^{v}/6. *Au priimit şi obreazaniia legii. Pentru să astupe şi gurile ereticilor.* ian. 1^{r}/14. *Astupa gurile pricitorilor.* mart. 17/32. ◊ Refl. pas. *Să să astupe gura ereticilor.* dec. 238^{v}/14. *De s-ar astupa aceaia gură carea grăiaşte hulenii spre D[o]mnul mieu H[risto]s.* dec. 245^{v}/15.

102. ASUDÁ vb. I. Intranz. şi refl. (< lat. *assudare*)
1. Intranz. A transpira, a năduşi. *Mâncaiu puţântea şi am asudat cum aş nota într-apă şi fără de grijă fu s[u]fl[e]tul mieu şi mă feci ca nice dănăoară ostenit.* apr. 74^{v}/16.
2. Refl. (în context figurat) *Spun că ceale şeapte săptămâni de păreasemi a s[fâ]nt[u]lui post, numai 15 somochine uscate mânca. Cu aceastea sudori asudându-să, în noîdzăci de ai vieţuind, au şi mai bine.* febr. 69^{v}/11. De precizat că în *TDRG* este înregistrat, ca primă atestare pentru sensul **1**, un citat din Eminescu, iar pentru sensul **2**, un citat din Ureche. În *DA*, pentru sensul **1** este citat Claiu, iar pentru sensul **2**, Iancu Văcărescu.

103. ASÚPRA, ASÚPRĂ prep. şi adv. (< lat. *ad supra*)
1. Prep. Pe, peste; deasupra. *[Î]i adusă racla m[u]cinicului. Şi spusă... că cu dânsa au tămăduit în Persida pre un îndrăcit, puindu-o asupra lui.* ian. 33^{r}/10.
2. (Cu *de* partitiv) Loc. prep. **De deasupra** = de pe. *Descărcând de deasupră-ş acea multă avuţâe, mearsă la Alexandriia.* dec. 246^{v}/18.
3. Prep. Expr. **A fi** (ceva) **asupra** (cuiva) = a purta răspunderea (pentru ceva); a (se) muta responsabilitatea (la, către altcineva). *Dă-m grău să hrănesc oamenii aceştea şi datoriia-ţ va fi asupra mea.* mai 126^{r}/7.
4. Prep. Expr. **A avea asupră** = a putea numi (ceva) al său; a avea la activul său. *Eu sânt un om păcătos. Şi n-am asupră nice un lucru bun.* nov. 133^{v}/18.
5. Prep. (După verbe care exprimă o domnie, o stăpânire etc., indică persoana sau obiectul asupra căruia se întinde puterea, stăpânirea etc.) *Împăratul... îi deade puteare asupra a tot creştinul.* sept. 35^{v}/25.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

6. Prep. (După verbe care indică o năvală, o năpustire, o lovire) Spre, pe, peste. *Năroadele să porniră asupra s[fâ]nt[u]lui Ioan.* sept. 31^{r}/13. *Când fu demineaţă, slobodzâră asupră-le multe fealiuri de gadine cumplite.* nov. 138^{r}/20. *Năvăli asupră-i un varvar.* ian. 23^{r}/35.
7. Prep. (Mişcarea înspre cineva sau ceva, asupra cuiva sau a ceva se face cu intenţie duşmănoasă) Împotriva, contra. *Biruire asupră de vrăjmaş.* sept. 5 pr. (cf. *DA*). *Eu i-am învitat pre toţ pre-aceştea asupra voastră.* sept. 29^{v}/18. ◊ (În context figurat) *Amară frântura şi necătura holburilor ce-au venit asupra besearicii, o ştiu aceasta şi eu.* ian. 39^{v}/10. ◊ E x p r. **A se scula asupra** (cuiva) = a ataca (pe cineva) pe neaşteptate. *Să sculă noaptea asupra oaspelui şi-l ucisă.* nov. 117^{v}/1. *Să sculară asupră-le necredincioşii de-i legară fără milă.* mart. 23/2. **A veni** (ceva, cuiva) **asupră** = a veni pe neaşteptate. *Pentru leagea noastră şi credinţă nu vom răbda tot răul ce ne va veni asupră.* oct. 94^{v}/27. *Cându-ţ vine asupră gândul cel viclean, smulge-ţ sabiia... şi-ţ vei tăia pre toţ vrăjmaşii.* mai 136^{v}/13.
8. Prep. (Despre spusele, gândurile, sentimentele, acţiunile îndreptate împotriva cuiva sau în legătură, referitor la cineva) Împotrivă, în contra; p. e x t. în legătură cu, referitor la. *Iacă-ţ porunceaşte apostolul lui D[u]mn[ă]dzău, Ioan, să nu te mişci nice dânăoară să te ispiteşti asupră de om cu rău.* sept. 30^{r}/36. *Pornindu-să cu iboste spurcate asupră-i maică-sa, şi el nevrând, i-au pusu-i în pizmă o năpaste.* id. 31^{v}/13. *Deaderă acesta sfat asupra s[fâ]nt[u]lui.* id. 37^{r}/22. *Au dăruit asupra diavolului s[fâ]nta cruce, iară asupra mrejilor lui, s[fi]nt[e]le cărţ.* apr. 71^{r}/9.
9. Prep. Pentru. *Tigaia... carea el gătasă asupra s[fi]nţilor.* febr. 60^{r}/29.
10. L o c. a d v. **(Mai) cu asupră** = (şi) mai mult; cu prisosinţă; peste măsură, din cale-afară. *Din rudă ca aceasta luminată şi vederoasă fiind s[fâ]nt[u]l, şi mai mult crescând în credinţa cea bună, luă mai cu asupră, cu multul, de la-mpăratul, de-l pusă preste altă boierie ce avea. Îi deade şi hătmăniia cea mare.* dec. 216^{r}/12.
11. Adv. (Urmat de prep. *de* ajută la formarea superlativului absolut) Foarte. *Poruncit fiind să facă puţântea rugă pre vreame de năduşală, întindzându-o cu asupră de mare fală ce avea, îndată amurţî şi rămasă mut.* dec. 213^{r}/21.

104. ASURDZÍ vb. IV. I n t r a n z. (< lat. **assurdīre*) A deveni surd. *Îndată i-au săcat mâna şi i-au orbit şi ochiul aceiia părţ ş-au asurdzât d'imbe urechile.* nov. 126^{v}/23.

105. ÁŞCHIE (Numai la pl., **aşchi**) s. f. (< lat. *ascla* [= *astula* sau *assula*]) Bucăţele mici şi subţiri, desprinse dintr-un material. *Strujind pre sv[â]nt[u]l cu aceale brânci au mănuş de her... sărind aşchi de carnea sv[â]nt[u]lui.* oct. 97^{r}/11.

106. AŞEÁ adv. şi adj. invar. (< lat. *eccum sic* + *-a*, cf. Arvinte, *ST. L. FAC.*, p. 56, I.3.5.2)
I. Adv. **1.** În felul, în modul, în chipul acesta, astfel. *I-au turnatu-i jeratec preste cerbice şi aşea o au mutat dintr-această viaţă trecătoare.* sept. 20^{v}/8. *Nu iubi, cinstită fecioriţă, a muri aşea, fără de cinste, ca făcătorii cei de rău.* nov. 141^{v}/19.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

◊ (În construcție) **Nice aşea** = nici într-un fel; cu nici un chip. *L-au pusu-l şi fără voie în slujitorii cei de oaste. Iară sv[i]nția sa nice aşea nu-ş părăsî podvigul.* febr. 73r/26.

2. Astfel, (după) cum urmează; cum se va vedea în continuare. *Deci aşea i-au fostu-i începătura.* dec. 208v/8. *I-au venitu-i gând aşea...* apr. 63v/4.

3. (Întărind un adevăr) Astfel, în acest mod. *Aşea au fost voia lui D[u]mn[ă]dzău, să să tâmple trei, de vreame ce şi sv[â]nta scriptură aşea adevereadză.* dec. 224v/7.

4. (Întărind o afirmație) Întocmai, exact. *„Iaste adevărat aşea ce spun de tine?" „Aşea iaste adevărat".* dec. 188r/29.

5. (Cu nuanță conclusivă, mai ales în construcția *şi aşea*) Aşadar, prin urmare; aşa stând lucrurile; după aceea. *Şi aşea sv[i]nții lui D[u]mn[ă]dzău luptându-să cu focul şi cu apa, să afundară.* sept. 35r/28. *Învață boiarinul de-i tăiară capul. Şi aşea mearsă la D[u]mn[ă]dzău.* dec. 189r/18.

6. Expr. **Aşea cum** = pe când, în timp ce. *Sv[â]nt[u]l... făcea rugă întru sine aşea cum era spândzurat.* sept. 36v/7. *Aşea cum sta ei legat denaintea nărodului la giudeț, să scorni vivor mare.* nov. 148r/21.

7. Pe loc, în aceeaşi clipă; numaidecât; numai ce. *Şi deaca le dzâsă, aşea fu nevădzut.* oct. 48v/1. *Cum era în cort, unde descălecasă, aşea veade pre sv[â]nt[u]l Dimitrie viind cu sulița asupră-i.* id. 88v/22.

8. (Urmat de un adverb) Atât de... *Cum te schimbaş aşea îndată.* febr. 85r/3.

II. Adj. invar. Asemenea, atare. *Să părăsască aşea mare oraş care l-au răscumpărat cu cinstitul său sânge.* oct. 88r/23.

107. AŞEDZÁ vb. I. Tranz. şi refl. (< lat. **assediare*; *ad sedĭare*, cf. Arvinte, *ST. L. FAC.*, p. 57, I.3.5.4)

1. Refl. pas. A (de)pune trupul unei persoane decedate în biserică. *Să feaceră ş-alte minuni când să aşedză fericitul părinte.* febr. 83v/14.

2. Tranz. A pune, a instaura ordine (într-o țară); a institui disciplină, supunere; p. ext. a liniști, a potoli (o revoltă); a reorganiza. *L-au mânat... de-au aşedzat împărățâia persilor... când s-au rădicat asupră-i.* ian. 9v/29.

3. Tranz. A aranja definitiv (ceva); a pune în bună rânduială; a rândui. *Aşedzându-i în sv[â]nta credință, să dusă către parti.* nov. 125v/17. *Aşedzând besearici şi făcând multe minuni, mai apoi s-au săvârşit de păgâni cu focul.* id. 129r/9.

4. Refl. A se stabili (*cu lăcuința*) definitiv într-un anume loc; a se sălăşlui. *Să aşedză în țara Senaar.* sept. 23v/28. *S-au aşedzat cu lăcuința la munț.* apr. 69v/3.

5. Tranz. A găzdui (pe cineva); a lua (a primi) în gazdă. *Sv[â]nt[u]l îl aşedză la casa sa.* oct. 97v/28.

6. Tranz. A domni, a conduce, a guverna. *Acest sv[â]nt aşedzând Maximian, l-adusără la dânsul legat.* sept. 4v/3.

7. (Spec.) Refl. A se resorbi; a se pune la loc; a reveni (în poziția inițială). *Să apucă de veşmintele sv[â]nt[u]lui Ioan, ce era-mbrăcat, şi pusă preste ochiu, în cap. Şi îndată... i s-au aşedzat ochiul la loc.* nov. 112r/30.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

8. T r a n z. A distribui, a împărți, a repartiza; a amplasa. *[Î]ş aşedză... bine avearea ei şi ieşi din toată grijea.* mart. 5/35.

În *DA* sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei numai pentru sensurile **4** şi **6**.

108. AŞTEPTÁ vb. I. T r a n z. şi r e f l. pas. (< lat. **astĕctare* [= *adspectare*, printr-o formă intermediară *astectare*]; cf. *deştepta*) T r a n z. (Cu sens figurat) A se pregăti, a se găti (cuiva ceva); a fi prevăzut pentru cineva. *Pre... Rim aştaptă ceriul.* ian. 21^{v}/16. *Munci vă aştaptă.* mart. 57^{v}/3. *Spuindu-i slava ce-l aştaptă să-l priimască.* apr. 98^{v}/1. ◊ R e f l. p a s. E x p r. **A i se aştepta** (ceva de la cineva) = a i se cuveni (cf. *DA*). *Lăsă cinstea ce i să aştepta de la-mpăratul.* nov. 103^{v}/6. Pentru sensul figurat, în *DA* nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

109. AŞTÉRNE vb. III. T r a n z. (< lat. *asternere*)
1. A împrăştia (ceva) pe jos. *Şi aşternând pietri, o pusără în temniţă.* mai 126^{v}/32.
2. A întinde (pe cineva) în poziție orizontală; a culca, a lungi (pe cineva), cu scopul de a(-l) ucide. *Îi aşternură pre grătariu înfocat.* nov. 113^{r}/30.

110. ATÍNGE vb. III. T r a n z. şi r e f l. (< lat. *attingere*)
1. T r a n z. (Prin prep. *la* se indică locul în care se face contactul) A lua contact direct (sau superficial, uşor sau în treacăt) cu un lucru sau cu o suprafață. *Gazneanul Ioan... bolind la ochi de cursoare, l-au tămăduit atingându-l la ochi cu părticea de sv[â]nta priceaştenie.* sept. 3^{r}/33. *Nu l-au atins focul nice la un păr.* mai 122^{v}/29. ◊ R e f l. (Prin prep. *la* se indică obiectul sau partea supusă contactului din partea subiectului) *Năroadele să-ndesa să să atingă la sv[i]ntele lor trupuri.* mart. 28^{v}/19. ♦ P. e x t. A întinde mâna cu scopul de a apuca; a mânca (?). *Dzâsă părintele către Pavel: „Şedz la masă. Şi ia aminte să nu te atingi la bucate".* mart. 25^{r}/10. ◊ (Prin prep. *cu* se indică obiectul sau partea prin care se face contactul) *Mearsă de să atinsă cu mâna de căldare şi-i rămasără unghile la căldare lipite.* sept. 7^{v}/1.
2. R e f l. (Glosat marginal) A se stropi. *Părându-i că-i stâmpărată apa, cercă anume că-i reace şi, cum să atinsă* (*stropi* – notă marginală) *pre obraz, i-au ars ochii şi i-au scos şi sufletul.* febr. 52^{r}/24.
3. R e f l. (În context figurat) (Despre privire) *Ferice de ochii tăi că nu cutedzară, nice să atinsără de ceva omeneşti lucruri.* apr. 75^{r}/3.
4. R e f l. A se apropia de...; a îndrăzni să... *Cu credinţă să te apropii şi cu frică mare, şi cu pocăinţă adevărată, şi cu ştiinţă curată la d[u]mn[ă]dzăeştile taine, şi la sv[i]nţie te atinge.* apr. 73^{v}/35.
5. R e f l. (Construit cu prep. *la*) A răni, a vătăma. *Să nu să teamă de ceia ce ucig trupul şi la s[u]fl[e]t nu pot să să atingă.* apr. 81^{r}/14.

111. ATÍTEA adj. neh. V. a t â t.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

112. ATÂT, atâta, atâț(a), atîtea adv., pron. și adj. neh. (< lat. *eccum tantum*)

I. Adv. **1.** Expr. **De cât... de-atâta** = pe măsură ce..., tot mai mult. *De cât mai mult îl munceaşte, de-atâta mai mult să-ntăriia ceialalț toț sv[i]nții creştini.* nov. 157r/4.

2. (Corelativ) **Atâta..., cât...** = în aşa măsură (atât de...), încât... *Neştiind ei acesta meşterşug feredeuşesc, i-au dr[ă]mălitu-i atâta, cât i-au domolit, de i-au făcut a-i sluji ca neşte robi.* sept. 28v/20. *Atâta-l zmăciră şi-l dărâmară, cât îl lăsară nume de mort.* id. 31r/14.

3. Loc. conj. **Atâta cât** = încât. *Întărind şi-nvățând pre ucinici, atâta cât şi pre-mpăratul mai apoi l-au înduplecat de s-au creştinat.* oct. 48v/14. *Gurile li să strâmbară şi să schimosâră graiurile, atâta cât să-nspăimară toț de mare minune.* nov. 148r/32. *Fu bătut... atâta cât tot locul s-au roşit.* dec. 213v/25.

4. (În construcția) **Atâta de** (+ adj.)**... ce** (+ vb.) = deoarece atât(a) ... (cf. *DA*). *Le era greu că n-avea apă aproape să să stâmpere în zăduvul lucrului, atâta de greu la marmuri împărăteşti ce tăia.* nov. 156v/24. Virgula introdusă de autorii *DA* după substantivul *lucrului* poate, pe de altă parte, să fie pusă şi după adjectivul *greu*, rezultând, astfel, o construcție alcătuită dintr-un adverb + prepoziție care, stând pe lângă un adjectiv, creează superlativul absolut al acestuia. Situația este interpretabilă, ambele soluții fiind viabile. Rezolvarea aparține cititorului, care poate să decidă, în context, unde cade accentul în frază.

5. (Restrictiv) Numai acest (singur, unic) lucru, mai mult nu. *Nu nădejdui altă mai mult de-atâta de la mine.* oct. 95r/16. *Şi atâta-i mai mult a dzâce: Că de-ar trebui la oameni să să facă o icoană..., să fie făcută de-amănuntul din tot fealiul de bunătăț, însuş acesta era marele Grigorie.* ian. 33v/15.

6. (Nu) tocmai, (nu) în aşa măsură de... *Şi târpiră toată truda, neavând atâta trup tare.* febr. 80r/4.

II. Pron. neh. (Înlocuieşte un nume sau o propoziție, exprimând o cantitate, o măsură etc.) *Atâța mi-s banii.* nov. 134r/5. *Hrana ei era puțântea, cât o unghie, a treia sau a patra dzî, altă nemica, fără numai pită. Atâta.* dec. 245r/26.

III. Adj. neh. Astfel de...; care este aşa de (mult, îndelungat etc.). *Unde erai atîtea ceasuri şi la ce videnie îț suiai mintea?* oct. 45v/21. *Să mira de-atîtea lacrămi.* id. 53r/18. *Acestă blădnică... au spurcat atâțea oameni.* mart. 3/18. ◊ (În construcția) **De-atâta** (+ adj.) *Milostivul D[u]mn[ă]dzău nu o au părăsât, nice-i fu greață de-atâta spurcată şi necurată.* oct. 51v/17 („de o femeie aşa de spurcată şi necurată", *DA*).

113. ATÚNCE(A) adv. V. atunci.

114. ATÚNCI adv. (< lat. *ad *tunce*)

I. 1. (Cu sens temporal, în opoziție cu *acum*) Pe vremea aceea, în acel timp, în momentul acela (despre care este vorba). *Era giudeț a un neam atunce, în dzâlele când n-avea împărat.* sept. 23v/29. *Şi era atunce toate besearicile închise şi pecetluite.* nov. 145v/5.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

2. Într-un moment concomitent cu o acțiune sau urmând imediat după aceasta. *Silind pre toț să facă jrătvă dracilor, atunce această sv[â]ntă stariță... începu a cânta.* oct. 57ʳ/4. *O astrucară acolo, precum Xeniia au poruncit. Atunce și cearcănul cel de steale s-au ascuns, deaca s-au astrucat sv[i]nt[e]le ei moștii.* ian. 31ᵛ/14. ◊ (Însoțit de alte adverbe, cu sensul precizat de acestea) *Petră atunce amu era plătit cu slujba și iertat de robie.* ian. 22ʳ/21. ◊ (Precedat de prepoziții, cu sensul determinat de acestea) **Pre-atunce** = (cam) în timpul acela, (cam) pe vremea aceea. *Împărățând pre-atunce Dechie.* dec. 188ʳ/2. *Pre-atunce tămplându-să o vicleană și cumplită eresă...* ian. 22ᵛ/8. **De-atunce, de-atunci (înainte, încoace, până astădz, până acmu)** = **a)** începând cu acele timpuri; din acel moment sau din acea epocă (până astăzi). *De-atunce s-au apucat de să țâne această sărbătoare a sv[i]ntei Cruci.* sept. 18ʳ/15. *De-atunci până astădz pururea varsă mir de bun miros.* dec. 212ᵛ/8. *Cinstitul Zotic de-atunce până acmu... face minuni multe.* id. 248ʳ/6. *Sânt mai la cinste aceastea decât toate câte-s făcute de-atunce încoace și câte s-or face.* ian. 44ᵛ/15. *De-atunce înainte și până astădz fraților aceiia au mare agiutoriu pre fericita Thomaida în războiul trupului.* apr. 84ᵛ/7; **b)** încă de pe acele vremuri; chiar din timpurile acelea. *Pancratie de-atunce cunoscându-să cu sv[â]nt[u]l Petră, când fu după Nălțarea D[o]mnu[lui] H[risto]s, urmă lui.* febr. 63ʳ/33. ◊ (Cu funcție adjectivală) **De (pre-) atunce** = din vremurile acelea; contemporan (cu ceva din trecut). *Ep[i]sc[o]pul de-atunce.* nov. 129ʳ/34. *Au minunat și pre-acei de-atunce și pre acești de-acmu cu minunata lui răbdare.* nov. 171ʳ/1. *Arhiepiscopul de pre-atunce.* febr. 75ʳ/36.

II. (Cu sens restrictiv) Numai în acest caz; numai așa; numai astfel. *Vrând să ucigă pre sv[â]nt[u]l Ioan, nu i-au lăsatu-i..., dzâcând: „Lăsaț! Deaca veț vedea altele mai mare, atunce va fi de certare".* sept. 30ᵛ/36. În *DA* nu sunt înregistrate, s. a., atestări din scrierile mitropolitului.

115. ÁȚĂ s. f. (< lat. *acia*) S p e c. Sfoară specială, întrebuințată în zidărie, pentru măsurători (verticale și orizontale). În *TDRG* și în *DA* apare înregistrată doar sintagma *ața zidarului* (*ziditorului*), cu o unică atestare, din *Biblia* (*1688*). Dosoftei întrebuințează cuvântul cu aproximativ același sens ca cel menționat în *DA* (numai că în *VS* nu se indică numai direcția verticală), dar fără determinare. *Cerșu de-i deade galbeni să mâe să cumpere ce trebuie pentru temelie, arătându-i cu ața măsura caselor și locul... Cu lesne măguli firea-mpăratului, că luând a mână ața cu vărtealnița, și zugrăvindu-i urdzâturile cu măsurături, de-l bucură și-i ogoi gândul.* oct. 48ᵛ/28–30.

116. AȚĂPÍ vb. IV. V. a ț â p i.

117. AȚÂPÍ vb. IV. I n t r a n z. (< lat. **attepire* [= *tepere*]) A începe să doarmă, a fi cuprins de un somn ușor și scurt; a aromi. *Pre acea rogojioară a hiică-sa ațâpind, răpăosă.* sept. 27ᵛ/19. *M-au mănat la pomătul lui Agrippa...*

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

Ş-am aţăpit, de-am adormit supt umbră de un pom. nov. 106[r]/35. *Fiind la utrăne, cetindu-să citenie s[u]fl[e]tească, am aţâpit puţănel.* apr. 70[v]/3.

118. AŢÂŢÁ vb. I. Tranz. şi refl. pas. (< lat. **attitiare* [< *titio, -onis* „tăciune"])
1. Tranz. A incita, a întărâta, a asmuţi, a provoca, a stârni (sentimentele, pasiunile cuiva). *Aceastea cuvinte aţâţară şi trasără la multă turbare... pre trufaşul.* dec. 188[r]/33.
2. Refl. pas. A instiga, a provoca, a agita, a stârni (o acţiune). *Trecând trei dzăci de ai. Întru carii aţâţându-să de la vrăjbitori ca de la nescare vivor turburătura goanei, da în creştini mare iscuşenii de munci.* mart. 61[v]/7.

119. AU conj. şi adv. (< lat. *aut*)
1. Conj. (Cu funcţie disjunctivă) Sau, ori. *Anului nou au tânăr.* sept. 1[r]/6. *Acestea le adeveriia... că le-au vădzut avidomă au în buiguit.* oct. 88[v]/9. *Patro au cinci mile.* mart. 39[v]/11. ◊ (Cu funcţie explicativă) *Zidind d[u]mn[ă]dzăeşti besearici. Au mai vărtos a dzâce, isprăvind şi pre oameni besearici lui D[u]mn[ă]dzău.* nov. 182[r]/10. *Şi la 70 de ai a toată viaţa sa, au dzâce-vom a umorâciunii sale, ş-au datu-ş... s[u]fl[e]tul.* dec. 207[r]/16. ◊ (Leagă propoziţii sau noţiuni care se exclud ca opuse sau contradictorii; mai ales în interogaţii) *Oare numai tu, Teofile, şi cu de-ai tăi, v-aflaţ fără minte cu-nchinăciunea icoanelor? Au împăratul şi cu ai de noi ce sântem vederoş şi d[o]mnim?* oct. 59[v]/7. *Aceasta-i cetatea au rătăcitu-m-am?* nov. 106[r]/12. *Plânge-ţ-voi moartea au prăznui-ţ-voi aflarea?* mart. 44[r]/3. *Dar să-ţ dobândeşti au urgie să-ţ iai?* id. 46[v]/17. ◊ (În alternanţă cu *sau*) *Au lipsecu-vă cai sau haine sau bani?* mai 118[v]/20.
2. Adv. (Singur sau precedat de prep. *de* sau de adv. *dară*; în propoziţii interogativ-negative) Oare, dar. *Dară au nu-i şi el împărat? Au nu poartă alurghidă şi cunună?* nov. 146[v]/20–21. *Oare stricatu-i-au ceva sărăciia celuia, de au nu-l dusără în sânurile lui Avraam?* ian. 38[r]/27. *De au nu ca pre un tălhar legat îl petrecură de-l băgară în groapă, ducându-ş s[u]fl[e]tul gol de la lume?* id. 38[r]/32. ◊ (Singur sau precedat de *doară*) Dacă. *Şi-l întrebă: „Au doară-i diaconul lui Nonos?"... Şi el dzâsă: „Aşea-i".* oct. 54[r]/31. *Spune-mi... au doară tu eşti nazorian?* mart. 45[v bis]/35. *O-ntrebă au voia îi iaste împreună cu dinsele să fie în petreacere şi-n vieţuire?* mai 132[r]/20.

120. AUDZÍ vb. IV. Tranz., intranz. şi refl. (< lat. *audire*)
1. Tranz. A percepe sunetele, zgomotele etc. cu ajutorul auzului. *S-au spodobit de-au audzât glas de-acolo.* dec. 203[v]/5. *Ceti... de audzâia toţ.* mart. 43[v]/28. ◊ (Absol.) *Idolii păgânilor sânt argint mut şi aur, făcuţ de om. Au gură şi nu pot grăi. Au ochi şi nu pot vedea. Urechi au şi n-aud.* ian. 21[v]/4. ◊ Refl. *Fiind mare plânsoare de Romana, s-au audzât preste tot oraşul Efesului, şi audzî şi tatăl lui Dioscorid.* sept. 28[v]/31. *Ţâpetele i să audzâia 30 de mile.* oct. 79[v]/30.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

2. Intranz. A afla despre ceva sau despre cineva. *Audzând împăratul că-i tot viu...* sept. 36^{v}/10. *Întorcându-să de la Africa, audzî de minunile sv[â]nt[u]lui... Şi deaca audzî de ciudease,... mearsă la sv[â]nt[u]l.* oct. 74^{v}/16,18. *Foarte o-ndrăgisă audzând de bunătăţâle ei şi de viteje.* nov. 167^{r}/17.

3. Intranz. (Construit cu pronumele reflexiv în dativ) A asculta (vorbele cuiva); a se şti vizat (de vorbele cuiva). În *DA* se dă echivalarea semantică: „auzindu-se batjocurit". *O-ntrebă: „Cine eşti tu?". Iară sv[â]nta îi dzâsă: „Poate hi că ţî s-au întunecat mintea. Că de-ai fi treaz, m-ai cunoaşte că sânt Teodotiia". Şi audzându-ş aşea Simplichie, învăţă de arsără un cuptoriu şi aruncară în nontrul cuptoriului pre sv[â]ntă.* sept. 20^{v}/35.

4. Tranz. A afla, a cunoaşte. *Să audz din rostul lui adevărul.* nov. 150^{r}/23.

5. Intranz. (Construit cu dativul) A asculta, a se supune (poruncii) cuiva. *De vreame că-m porunceşti, de nevoaie-i să-ţ audzu împărăţâii tale.* mai 117^{v}/23. Acest ultim sens nu este înregistrat în nici unul dintre dicţionarele cercetate.

121. ÁUR s. n. (< lat. *aurum*)

1. Metal preţios, galben lucitor, din care se fac obiecte de valoare (prep. *de* indică materialul din care este făcut un obiect). *Şi cine a sta pòvesti neatedul zidiului şi porţâle zidiului tocmite cu aur şi argint de-ameastecul.* oct. 46^{v}/24. *Şi-n nontru deaca-ntrai, în cetate, pre o pomostină de aur, case de aur cu jilţuri aurate şi secrie de aur.* id. 46^{v}/25–26. *Luă bodzâi cei de aur şi de argint.* febr. 61^{v}/22. *Veşminte de aur.* id. 80^{r}/6. *Podobise cu haine scumpe, cu aur şi mărgăritar.* mai 117^{r}/9. ◊ (În sintagma) **Cămara cea de aur** (este posibil ca, pe lângă sensul de „camera în care se află obiecte de valoare, din aur" – pentru că aceasta aparţine unei fiice de împărat sau chiar împăratului –, să-şi lărgească înţelesul spre „camera în care sunt strânse bogăţiile, averea cuiva; un fel de vistierie"). *Învăţă să bage... pre sv[â]nta Fotini, cu cinci a ei surori, să o ducă în cămara lui cea de aur.* febr. 86^{r}/2. *Învăţă... să-mparţe la săraci avuţâia ce să afla în cămara ei cea de aur.* id. 86^{r}/17. ◊ (În sintagma) **Aur curat** (probabil prin contaminare cu *argint curat*), se întăreşte sensul de „pur", „real", „adevărat". *Schimbând şi premenind mult fân în aur curat.* sept. 32^{r}/12 (se referă şi la calitatea/valoarea superioară a acestui metal). ◊ (În context figurat) *Dau tină şi pământ putred, ce nu-i de nice un preţ, şi voiu lua aur de multă cinste.* nov. 141^{v}/25.

2. Fig. (În sintagma) **Rostul (sau cu rostul) de aur**: se zice despre cel care vorbeşte cu eleganţă şi cu uşurinţă, despre un orator bun. Tradus din *Chrysostomos*, epitet ce i se dădea vestitului orator bisericesc, sfântul Ioan – cf. *DA*, unde nu sunt însă înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei. *Fericitul Ioan, cu rostul de aur.* nov. 137^{v}/3. *Ioan, Rostul de aur.* ian. 36^{v}/14. *D[u]mn[ă]dzăescul Rost de Aur.* id. 43^{v}/32. Pentru variaţie, căci sintagma este frecventă în *VS*, Dosoftei recurge şi la construcţia: *Marele dascal şi aseamenea apostolilor Limba de Aur, Ioan.* sept. 32^{v}/31.

3. P. ext. Bani (de aur); bogăţie; tezaur. *Apostolul împărţând tot aurul în mânule mişeilor.* oct. 49^{r}/1. *Tremisă şi altă cumpănă de aur la apostolul.* id. 49^{r}/6. *Un*

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

zmău foarte mare, de dzăcea la uşea vistieriului (*cămările* – sinonim marginal), *unde era tot aurul împărătesc.* febr. 82^{v}/8.

122. AVEÁ vb. II. Tranz. şi refl. (< lat. *habere*)

I. Tranz. **1.** A deţine, a poseda; a stăpâni. *Înţălepciunea şi cartea, de-or hi amândoaă la omul, acela-i ca cu amândoi ochii întregi având la trup.* apr. 70^{v}/30. *După doîdzăci de dzâle mi să fărşi şi apa ce aveam, şi slăbiiu.* id. 74^{v}/7. ◊ P. ext. *Eu s-aibu în ceriu curţ? Dară de unde?* oct. 49^{v}/20. ◊ Loc. v b. **A(-şi) avea lăcaşul** = a locui; a avea domiciliul, reşedinţa în. *Lăcaşul avându-ş în Damasc.* ian. 15^{r}/30. **A(-şi) avea ruda** = a se trage, a veni (din...); a fi originar (din...). *Acesta... avea ruda sa de la Antiohiia.* nov. 130^{v}/28. ◊ (La imperativ; construit cu pronumele posesiv în dativ) *Aibi-ţ cămeaşea ta şi păgânăţâia ta!* mart. 61^{v}/31. ♦ A deţine o anumită poziţie socială, un rang. *Brâu, carele îi era sămn de comiţiia lui, boierie de oaste ce avea.* sept. 9^{r}/22. *Avea multe a ţărâi boierii mari.* mai 125^{r}/10. ◊ Expr. **A avea putere** = a avea dreptul nelimitat şi necondiţionat de a acţiona. *Lavrentie, bărbatul Hrisippei, hiică-sa, carele avea mare puteare în ostrov.* sept. 30^{r}/6. *Eu am puteare să umor pre toţ.* nov. 142^{r}/1. ◊ (În construcţie negativă) **A nu avea putere** (asupra cuiva) = a nu putea atinge (pe cineva); a nu putea provoca nici un rău (cuiva); a nu avea nici o influenţă asupra cuiva. *N-au puteare asupra voastră.* oct. 80^{r}/25. ♦ (La imperativ) Foloseşte! Ia! Pune mâna pe...! Slujeşte-te de...! *Frate, cându-ţ vine asupră gândul cel viclean, smulge-ţ sabiia, adică frica lui D[u]mn[ă]dzău, şi-ţ vei tăia pre toţ vrăjmaşii. Şi-n loc de trâmbită, aibi d[u]mn[ă]dzăeştile cărţ! Că în ce chip trâmbiţa strânge oşteanii, aşea sv[i]nt[e]le cărţ strigă cu noi, şi strâng gândurile noastre la frica lui D[u]mn[ă]dzău.* mai 136^{v}/15. ◊ Expr. **A (nu) avea** (ceva) **la mână** = a (nu) avea la dispoziţie, în stăpânire; aici, în sens figurat: a fi sărac, a fi lipsit de bunuri materiale. *„Roagă-te pentru mine, părinte, că sânt om păcătos şi n-am la mâna mea nemică". Iară eu dzâş lui: „Hire-aş vrut şi câte ai să nu aibi".* mart. 56^{v}/34. **A avea** (ceva) **pre mână** = a dispune de... *Mearsă cu aurul ce avea pre mânule sale.* oct. 51^{r}/18.

2. (Complementul este parte integrantă a subiectului) A purta (un semn, o urmă). *Unde şi chipul lui cetăţeanii pusără, având în cap cuiele răstignirii D[o]mnu[lui] nostru I[isu]s H[risto]s.* mai 122^{v}/6. ♦ A fi vinovat; a fi răspunzător (pentru...); a purta vină. *Savin şi cu Crischentin şi alţ mulţ, ce avea mai multă vină, nu numai ce negriră, ce şi gurile li să strâmbară.* nov. 148^{r}/30.

3. A purta asupra sa (ceva) în permanenţă. *Având la sine, de la părinţii săi, parte de aveare.* dec. 188^{r}/4. ◊ Fig. *Avându-l în limba sa, şi-n rostul său numindu-l, goneaşte dracii.* nov. 124^{v}/12. *Câte aveam în cugetul mieu.* id. 150^{v}/10.

4. (Construit cu un complement circumstanţial) A fi posedat de...; a fi locuit, a fi bântuit de... *El îm spusă că întru sine de-avidomă are pre Satana.* nov. 151^{r}/6. *Acela ce-i iubitoriu la argint şi la mărseaiele averii... are în sine pre Mercurie, idolul ce-i dzâc Ermis.* apr. 102^{r}/28. *Acela ce slujeaşte curviei... are în sine idolul Afroditei.* mai 114^{r}/15.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

5. (Ca o posesie pot fi considerate drepturile părinților asupra copiilor; p. e x t. puterea stăpânului asupra slugii) *Având un țăran un cucon...* oct. 42^{v}/30. *Avea slujnice și slugi multe.* id. 51^{v}/13. *Iertându-ș robii ce avea.* apr. 79^{r}/18. *De-aș mai avea un cucon, l-aș da la mănăstire și i-aș da giumătate de avearea mea... Și cealalalt să-l căsătoresc. Dară având-mi numai pre tine, mă mir carea din doă oi face.* iun. 158^{v}/2.

6. (Construit cu acuzativ dublu, când este numită persoana sau ființa care este rudă, prieten etc. cuiva) *Având sor creștină.* oct. 45^{r}/21. *Așijdere un jidov, având priiatin pre un creștin..., [î]ș lăsa multe ori la dânsul odoarăle casii și aurul.* nov. 118^{v}/2. ◊ E x p r. **A avea** (pe cineva) **ca pe o soră** = a ține, a iubi (pe cineva) ca pe... *Nice leac atingându-să de femeaie-ș, ce având-o ca o sor.* oct. 44^{v}/18.

7. (Construit cu un adverb) A fi pregătit (pentru ceva). *Ascultându-l împărațâi, mănară cine avură gata să aducă mai curund.* mart. 32^{r}/14.

II. T r a n z. A considera, a socoti, a ține (pe cineva) drept... *Carii încă le era mintea pemintească. Și avea mai de cinste pre Ioan decât pre I[isu]s.* nov. 177^{v}/21. ◊ **A avea** (pe cineva) **chip** = a considera (pe cineva) ca model. *Am pre Isaiia chip.* ian. 38^{r}/9. **A avea** (pe cineva) **la cinste** = a pune mare preț (pe cineva); a considera (pe cineva) superior; a crede foarte mult (în cineva). *O samă de dânșii îl avea la cinste ca unul dintru sv[i]nți.* dec. 203^{r}/4. **A avea veste** (în...) = a fi renumit, a fi recunoscut. *Avea mare veaste în creștini, fiind de rudă mare și întrecând pre alalț la răvna sv[i]ntei credințe.* mart. 38^{v}/16.

III. T r a n z. (Complementul indică o noțiune de timp sau de spațiu) E x p r. **A avea vreame (de ai)** = a trăi, a viețui, a locui undeva de mult timp. *Are multă vreame de ai într-acel loc.* sept. 30^{r}/24. **A avea cale** = a avea înaintea sa un drum (lung). *Odănăoară având cale departe, lăsă la dânsul o punguliță cu 100 de galbeni.* nov. 118^{v}/4.

IV. I n t r a n z. F i g. (Complementul e o noțiune abstractă) E x p r. **A (nu) avea grijă** = a (nu) se teme; a (nu) se îngrijora. *Să n-aibă nice o grijă.* nov. 183^{v}/27. **A avea grijă** (de cineva) = a fi îngrijorat (pentru cineva); a-și face gânduri în legătură cu cineva. *Având grijă de sv[â]nt[u]l, că era numai cu o haină.* apr. 105^{r}/6.

V. T r a n z. A se ocupa (de ceva anume), a se îndeletnici, a se preocupa de... *Avea mare grijă a-ș podobi s[u]fl[e]tul cu bunătăț.* sept. 25^{r}/1. *Părint... ce... avea grijea și slujba pregiur oaspeț.* oct. 60^{r}/25. *Avea lucru pre-ascuns, de rădica s[fi]nt[e]le lor moștii.* mart. 37^{r}/32. ◊ E x p r. **A avea** (ceva) **de grijă** = a fi atent la...; a lua seama la...; a se îngriji, a se preocupa de... *Să aibă de grijea strigatului ce-i era pre samă dată.* nov. 180^{v}/24. *Lumină pre toț. Având de grijea s[u]fletelor, agiutând săracele și săracii.* febr. 76^{r}/9.

VI. T r a n z. **1.** (Complementul indică noțiuni abstracte) E x p r. **A avea nădejde** = a nădăjdui, a spera, a avea încredere. *Aibi nedeajde, că vei avea... pre H[risto]s agiutându-ț.* nov. 167^{v}/20. *Să aibi bună nedeajde.* nov. 183^{r}/25. **A avea nădejde**

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

(spre cineva) = a-şi pune speranţa în cineva. *Mă închin a D[u]mn[ă]dzău fără moarte. Iară mincinoşii dumnădzăi sânt draci şi vă momăsc să vă ia s[u]fletele la pierdzare. Deci să n-aibi spre mine nedeajde nemică, ci fă cum îţ iaste voia.* mai 116^{v}/31. **A avea prepus (pre** cineva) = a bănui. *Avea prepus pre împărăteasa.* iun. 156^{r}/20. **A avea în gând** (ceva) = a avea intenţia; a voi să... *De măritat... n-avea în gândul ei.* nov. 139^{r}/20. **A avea gând asupra** (cuiva) = a avea intenţii rele faţă de cineva; p. ext. a dori (pe cineva); a-şi propune (ceva) (în legătură cu cineva). *O răhneaşte... şi are gând asupra ei.* apr. 99^{r}/10. **A avea silă** = a fi silit, a fi obligat (eventual, a fi grăbit să...) *Mă opreaşte o puteare de la D[u]mn[ă]dzău şi mi să cutremură oasele. Şi n-am nice o sâlă.* oct. 69^{v}/3.

2. (Împreună cu un complement abstract corespunde unui verb cu sens pasiv) *Ce om hi greşit, s-avem iertare de la iubiţii lui H[risto]s şi sv[i]nţii cititori.* febr. 90^{r}/19.

VII. Tranz. (Despre oameni) A fi înzestrat (cu). *Acesta au avut multă puteare la cuvinte, fiind ep[i]sc[o]p Ţ[a]rigradului.* nov. 121^{r}/10. *Înţălepciunea lui ce avea la cuvânt şi la poruncă de-mvăţături.* ian. 33^{v}/22. *Pentru cugetul şi mintea ce avea a gândurilor... să feace episcop.* febr. 26^{r}/2. *Bună stidinţă ce avea de mic.* apr. 87^{v}/25. ◊ Expr. **A nu avea ştire** (de ceva) = a (nu) avea cunoştinţă (despre ceva), a (nu) şti (nimic) (despre ceva). *Fu scoasă den afară de poarta mănăstirii trei ai. Şi cuconul ce ea n-au avut ştire, i-l lepădă fata.* febr. 66^{r}/3.

VIII. Tranz. **1.** (Complementul e o stare sufletească) A simţi. *Având dor să mărturisască de D[o]mnu[l] H[risto]s.* nov. 142^{v}/28. *Având dor ca acesta nepărăsât la inema sa.* id. 150^{r}/34. *Am dureare la inemă şi frică, nu cumva păcatele meale să-m ţâe calea de către D[o]mnu[l].* ian. 30^{v}/20. *De atunce nu mai avu nice o supărare de iscuşenie.* apr. 66^{r}/9.

2. (Construit cu prep. *către, la*) A nutri un sentiment faţă de cineva. *S-au aflat oarecare femeaie în Ţ[a]rigrad, anume Anastasiia. Având frică la D[u]mn[ă]dzău.* mart. 26$^{r\ bis}$/9. *Toţ creştinii, de priinţa şi de credinţa ce avea către D[o]mnu[l] H[risto]s, sar de să aruncă înşiş în foc, în cuptoare.* id. 49^{v}/13. ◊ Expr. **A avea inema** (la ceva sau undeva) = a se gândi permanent la cineva (sau la ceva); a fi cu gândurile la cineva (sau la ceva). *Şi soarele apuind, având inemă la războiu, s-au rugat lui D[u]mn[ă]dzău şi dzâsă să stea soarele.* sept. 2^{r}/2. *Alexie avea inema în ceriu cu tot s[u]fl[e]tul.* mart. 41^{r}/4. **A avea nevoie** = a avea necazuri, a se afla în impas, la necaz, la greu; a suferi (din pricina cuiva) greutăţi, necazuri. *Agiutând sv[i]ntei besearici, ce avea nevoaie şi război de către eretici.* dec. 211^{r}/6. *Nu era om... lipsit... să aibă nevoie, ce era înger acela.* mart. 30^{r}/1. **A avea oarece** = a avea trecere; a fi luat în seamă, a fi preţuit. *Noi cu totul celora ce ne vor face sărbătoarea şi pomenirea, vom nevoi spre spăseniia lor. Că socotim a avea şi noi oarece la D[u]mn[ă]dzău.* ian. 44^{r}/3.

3. A sta sau a fi cu cineva într-un anume raport. *Pentru libovul ce avea împăratul, s-au înşelat de s-au lepădat de D[o]mnu[l] H[risto]s.* mart. 45$^{v\ bis}$/15.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

IX. Tranz. **1.** A suferi. *Firea sa cea d[u]mn[ă]dzăiască n-au avut nice o patimă, nice are.* nov. 120r/32–33. ◊ Expr. **A nu avea nici o pagubă** = a nu suferi nici un prejudiciu moral. *Eu n-am pagubă, căce mă uit ţie, de vreame că din coasta ta m-au zidit D[u]mn[ă]dzău.* ian. 40v/14.

2. A provoca (cuiva) o suferinţă. *Nice o mănie n-au avut cătră împărăteasa, nice avea de mâna noastră ceva rău.* apr. 71v/20.

X. Tranz. A primi ceva de la cineva; p. ext. a i se permite cuiva să facă ceva. *Acesta sămn au vădzut şi dzua, şi noaptea. Şi în vis încă au avut răspuns.* sept. 17r/31. *Având voaie veghiată la-mpărăţâe, să strângea la dânşii neguţătorii ce veniia acolea, creştinii din ţara creştinească.* nov. 185r/29. *Având slobodzenie toţ fără de nice o sâială în vedeare să margă la dânsă, carele cum vrea.* ian. 24r/32. *Avea de la sv[â]nt[u]l socotinţă să o ducă la loc pustii, să nu afle oamenii.* mart. 3r/4. *Eghipteanii, având bine de la s[fi]nţia sa, l-au slăvit cu cinste.* mai 105v/5–7.

XI. 1. (Construit cu infinitivul) A trebui, a avea îndatorirea, a fi dator să... *Având poruncă de la necestivul să aibă toţ a să lepăda cu giurământ de D[o]mnu[l] H[risto]s, şi ceaia ce nu s-or pleca, să le fie moartea gloabă.* ian. 8v/5.

2. (Exprimând viitorul) *De-i adevărat..., să aibă a da herilor pre boiarinul, să-l mănânce.* febr. 58r/27.

3. (Construit cu infinitivul, fără prep. *a*) *Până când nu veţ mai sătura adunând...?* mai 145r/9.

XII. (Construit cu un conjunctiv) Urmează să... *S-au spus de mainte că va să fie vas de ales.* apr. 97v/3. *Va să margă.* mai 132r/31. *Amar voî carii râdeţ, că veţ să plângeţ şi să tânguiţ.* mai 145r/26.

XIII. (Construit cu un participiu cu funcţie de element predicativ suplimentar, marcând mai mult ca perfectul) *O femeaie oarecarea cerşindu-ş odorul ce avusease dat pre mânule hiică-sa.* dec. 213r/10.

XIV. (Construit cu adv. *cum* sau cu pron. rel. *ce*, urmate de infinitiv fără prep. *a*) A (nu) şti; a (nu) putea. *Însuş s-au legat pre sâne şi legătura să dezleage n-au avut cum.* oct. 45r/25. *Îngerul feace: „N-ai tu cum lăcui într-aceaia curte, că-i a frăţâne-tău".* id. 49v/6. *Având ce-i da vină şi cu creştinăţâia.* nov. 184r/1.

XV. Tranz. A fi alcătuit din, a se compune din. *Octovrie având dzâle 31. Dzâua are ceasuri 11.* oct. 39r/6. *Maie are 31 de dzile. Dzua are ceasuri 14 şi noaptea 10.* apr. 105r/21. *Iunie are 30 de dzile. Dzua are ceasuri 15.* iun. 147v/1.

XVI. Refl. A fi (probabil latinism, cf. *res sic se habet* = lucrul stă, este astfel; cf. *DA*). *Micşor Ioan de pre stat să are, Ce la D[u]mn[ă]dzău are cinste mare.* nov. 115r/20. ◊ Expr. **A se avea în cunoştinţă** (cu cineva) = a se cunoaşte (de mai multă vreme); a fi prieteni, cunoştinţe vechi. *Rugat foarte de Nichifor Foca..., cu care s-avea în cunoştinţă şi în priinţă,... zidi o sv[â]ntă besearică.* iul. 3r/15.

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)

ELEMENTE LATEINISCHEN URSPRUNGS AUS DEM WERK VON DOSOFTEI *DAS HINLEBEN UND HINSTERBEN DER HEILIGEN* (II)

ZUSAMMENFASSUNG

Das Thema dieser Abhandlung ist die nähere Untersuchung der lateinischen Lexik (nur die Wörter, die mit dem Buchstabe *A* beginnen) aus der Schrift des grössten Gelehrtes aus dem 17. Jahrhundert, Dosoftei, *Das Hinleben und Hinsterben der Heiligen* (1682–1686).

Die Analyse des Wortschatzes lateinischen Ursprungs ist aus lexikalischen Perspektive angegriffen: Etymologie, semantische Trennung, Bestimmung der Redensarten, Ausdrücke und Syntagmen in welchem ein Lexem oder anderes bestätigt ist. Man erwänt auch die Varianten. Unter dem Schlagwort gibt man verschiedene Anmerkungen (etimologische, semantische u. s. w.). In dieser Abhandlung versuchte man die Verwirklichung einer „Monographien" der Wörter, die zur Analyse vorgelegt wurden.

Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iași, str. Codrescu, nr. 2

BDD-A1298 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:41 UTC)